КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ

CO-OPERATIVE REPUBLIC
Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland
ul. Technicka, 1.

Ч. 7—8.
ЛИПЕНЬ-СЕРПЕНЬ
1937.
РІЧНИК X.

НА ОКРАЯХ ДНІВ

ЦІКАВА ІНІЦІЯТИВА.

Майже одночасно виникла на двох місцях: в нашій і польській кооперації анальоґічна ініціятива. Є це курси для підготови провідників коперативно-освітньої праці на селі.

У нас ініціятиву цю підняв Окружний Союз Кооператив в Золочеві, влаштовуючи такі курси у двох місцях: в Бродах (1—5 червня ц. р.) і в Золочеві (7—12. червня ц. р.) — з підмогою ревізора РСУК п. А. Лобачевського. В програму цих, правда за коротких і трохи в ненаручний час скликаних, курсів увійшли головно такі предмети як: ведення самоосвітніх гуртків при кооперативах і методика кооперативної виховної праці на селі (включно з пропаґандою, веденням бібліотек, хорів, аматорських гуртків і под.). Метою курсу було: виховати для наших сіл орґанізаторів позагосподарської діяльности кооперативи, щоби таким чином втягати наші кооперативи до культурно-освітньої діяльности. Перше конкретне завдання вихованків таких курсів було би: навчити сільських кооператорів, що в селі мусить бути бібліотека кооперативних та господарських видань та що кожного року в кожнім селі мусить відбутися кооперативне свято, власними силами поставлене.

Курси в Бродах і Золочеві повинні знайти наслідувачів в цілому краю.

Як сказано, майже в один час відбувся подібний курс заходами польських кооперативних кругів. Пише про це орґан „Сполем" (ч. 7—8) п. з. „З досвядчень акції кшталценьовей пшодовнікуф зесполуф пшиспособєня спулдзєльчеґо". Курс відбувся в місті Ліда, обсягом для 3 повітів, з ініціятиви: Позашкільної Освіти і Окр. Ради Сполем. Участь взяли, окрім представників кооператив, ще члени Звйонзку Млодей Всі, Звйонзку Стшелєцкіеґо, католицьких т-ств молоді і Кулок Рольнічих. Учасників було 38 осіб. Програма була ширша, як на наших двох курсах, бо окрім методики освітньої і пропаґандивної роботи обіймала ще навчання самої кооперації. Через те польський курс тревав довше (не подано, як довго). У висліді курсу учасники складали письменний іспит у формі реферату на означену тему. Учасники дістали завдання виробити собі плян своєї праці у своїм районі.

„СПІЛЬНІ КРАМНИЦІ".

Деяке зацікавлення викликує думка ведення торговельних підприємств у спільних льокалях. (Гл. відділ „З преси" в цьому числі К. Р.). У Львові маємо перший випадок такої спілки: кооператива „Пласт" (спортове приладдя) веде свою крамницю у спільній домівці з кооперативою „Базар" (ґалянтерія мужеська і жіноча). Тягар оплати чиншу, освітлення, опалу і обслуги паде по половині на обидві кооперативи, які тим відтяжують доволі поважно свої бюджети.

Сама думка спільних торговельних льокалів добра і варта поширення. Очевидно однак, що для сільських відносин, де покищо вся торговля товарами концентрується в одному підприємстві, вона не актуальна.

Але і в місті треба мати згори на увазі — при яких передумовах справа є можлива до реалізації. Передовсім, що до спільників, добре є, коли це є підприємства розмежовані що до свого асортименту товарів ,щоби не було між ними „компетенційних" терть що до того, хто що може продавати. Правда, є у Львові „Трест" (в ринку), де спільним льокалем користуються ріжні купці з конкуренційним асортиментом; не знати одначе, чи нема там між ними внутрішніх терть на цьому тлі.

Друга передумова, це згідливість спільників. При спільній домівці є аж надто багато нагод до конфліктів, а при недостаточній вирозумілости вони можуть вибухати за будь яку дрібницю.

Далі прийдуть технічні подробиці: для того, щоби не було ґрунту для взаїмних підозрінь, муситься установити норму, що входити до льокалю мусять що рана обидві сторони нараз (для того потрібно мати подвійні замки), так само треба управильнити вихід з льокалю; також інвентури товарів прийдеться робити в однім часі, щоби друга сторона не тратила марно часу, пересиджуючи у склепі в часі інвентури спільника. При добрій волі обидвох сторін це все вдається улаштувати як слід.

Для наших міських відносин, де дорогі чинші льокалів нераз путають ініціятиву молодих кооператив і окремих купців спільні домівки можуть стати у великій пригоді.

ДВІ ПРОТИЛЕЖНІ ОПІНІЇ.

Наша вступна замітка в 6. числі »К. Р.« п. з. »Так роблять кооператори« викликала відгук з двох сторін. Її зміст передав коротко орґан нашого приватницького світу »Торговля і Промисл« (ч. 12), а в щоденнику »Українські Вісти« їй присвячено цілу передову статтю, за підписом ред. І. Гладиловича. І сталася дивна річ: хоч у господарськім ідеольоґічнім наставленню цих двох орґанів ми принаймні не бачимо засадничих розходжень, то в оцінці на-

шоїшої статейки вони розійшлися на 100 відсотків. »Торг. і Промисл« пише:

»Спроби захоплення кооперативних установ одною політично-ідеольоґічною ґрупою слушно представлені, як спроби внести розпад і хаос у спілчанську працю« (підкреслення наше. — Ред. »К. Р.«).

Зате п. редактор Гладилович оцінив нашу статтю як прояв... партійництва та... »соціялістично-радикальної ідеольоґії«. Запитує, від коли це орґан, видаваний кооперацією, має право голосити радикальні кличі і т. д.

На жаль — не будемо служити відповідю на цей запит, бо його автор очевидно не досить уважно читав нашу замітку і зробив з неуважно прочитаного зовсім протилежні висновки, як треба було. В такій ситуації годі полємізувати.

Коли хтось виступає проти захоплювання установ партіями і проти якоїсь одної ґрупи, то — як можна це звати партійництвом?

ПОТРОХИ ВИЯСНЮЄТЬСЯ.

Як відомо, від довшого часу помітний рух польського купецтва з Познанщини і Поморя до еміґрації на »східні креси«. Чимало таких іміґрантів-купців поселилося на Волині, Поліссі та на Поділлі. Спершу здавалося, що це є рух ніким некермований, ані тим більше не інспірований згори. Тимчасом так не є.

З оголошеного в „Codziennej Gazecie Handlowej" звідомлення Ради Т-ва Поль. Купців у Варшаві дізнаємося дещо про куліси тої торговельної кольонізації »кресів«. У тому звідомленні читаємо між іншим:

»Згадати треба також про поселенчі кредити Банку Краєвого Господарства, уділювані за посередництвом банку »Звйонзку Спулек Заробкових«, а призначені для купців торунських, ґрудзьондських, познанських і бидґоських, які малиби заложити підприємства на східних землях«.

(Далі говориться про субвенції, які дав Банк Польські для дрібного християнського купецтва, з призначенням зокрема на каси безпроцентового кредиту; також про збільшення приділів тютюну і спірту для купців-християн).

Отже кольонізаційна акція великопольського купецтва була і є підпирана урядовими кредитовими установами, з публичних грошей. Очевидно, що маючи такі фонди в руках, можуть польські купці з Заходу побивати конкуренцією місцеве купецтво на сході — жидівське, польське, українське, а також в деякій мірі українську кооперацію. Чи таке преферування одних купців проти других згідне з засадами здорової господарської політики — про це дуже сумніваємося.

Найгірше положення в цьому випадку — Українців. Бо-ж

відомо, що жидівське купецтво дістає великі грошеві засоби (на кредитування, в цьому і безвідсоткове) від своїх національних орґанізацій в краю і за морем; мають піддержку у ріжних формах і польські купці. Тільки українські купці і українські кооперативи лишені на свої власні сили.

Але це не сміє нас зневірювати. Це нас загартує до тяжких життєвих змагань за свою екзистенцію. Обмежимо свій рівень життя до мінімум та збільшимо нашу торговельну солідність у двоє і таки мусимо видержати на позиціях.

СПІЗНЕНИЙ ПЛЯН.

Господарський плян СССР на рік 1937 появився щойно 30. березня ц. р., отже, що найменше на три місяці запізно. Три місяці господарилося без пляну, та чи тільки три? Бож ясно, що такої величезної машини, якою є совітська державна господарка, не можна переставити на нові рейки за тиждень — два; отже коли річні пляни опубліковано щойно на 1. квітня, то ясно, що уводити їх в життя почали хіба десь у травні-червні, це значить, що цілих пів року господариться без пляну.

Для країни, яка хоче всьому світові імпонувати своїм »плянізмом« — це очевидна компромітація, якщо вже не ознака заломання самої засади плянування і »плянової господарки«. Так і виходить, що всі ті »пляни« — це просто самообман і паперова творчість, з якою вже й самі совітські чинники перестають числитися.

Пляни на 1935 і 1936 рік були оповіщені заздалегідь і то у формі грубих еляборатів. Здається, пише знавець совітських відносин, п. С. Ґляс, що уряд совітський, з огляду на непевну конюнктуру та г р і з н е з а л о м а н н я р і л ь н и ц т в а, вертає до практики найбільш непевних і переломових літ доби упромисловлення — 1933 і 1934. Воліє оголошувати спізнені загальні нариси і уривчасті пляни без подрібної обрібки та ширшого узасаднення.

На загал плян на 1937 рік є скромніший, як попередні. Він наказує збільшити видайність промислу на 20%. В 1936 році збільшення було на 28,4%. Очевидно, ті всі обчислення і збільшення треба приймати дуже обережно, бо всі вони залежні від цін, якими обложено виробництво в окремих роках. В році 1936 ціни промислових виробів піднесено майже у всіх галузях. Катастрофічний стан хліборобства тягне за собою спад збуту промислових виробів, а це знову ділає в напрямі звишки їх цін.

Все це, в парі зі зменшенням купної сили рубля — складається на те господарське тло, на якому власне відбувається черговий акт совітської драми: кровава розправа з чоловими партійцями.

ПОТРЕБИ НІМЕЦЬКОГО ПРОМИСЛУ.

Рейнсько-вестфальський союз промисловців в Німеччині предложив урядові меморіял, в якому представляє тяжке положення тяжкого промислу Німеччини. (В рейнсько-вестфальськім районі зосереджені найбільше копальняні і машинобудівельні заводи).

Три моменти — так голосить меморіял — обмежують тепер можливости розвитку промислу в Німеччині. Перший — це відома недостача сировин для фабрикації. Дефіцит виносить 40—60% продукційної спроможности заводів. Німеччина мусить довозом покривати 50% своєї потреби заліза, 65% цинку, 45% цини, 15% міді.

Другий момент — це недостачі деяких засобів прохарчування (набіл, товщі то-що), що разом робить 25—30% всієї харчевої потреби держави; третій — відсутність ринків збуту для краєвої продукції. Експорт мігби і повинен відбирати товарів на 10—12 міліярдів нім. марок, замісць теперішніх 4 міліярди, що робить 6—8% внутрішньої продукції. Колись, за доброї конюнктури експорт забирав з Німеччини 20—25% всієї краєвої продукції.

Меморіял звертає проте увагу на зростаючу небезпеку ізоляції держави від світових ринків. Тому меморіял дораджує, крім інших засобів, як ощадність у видатках на ціли держави і партії, — звернутися до Злучених Держав Америки з пропозицією господарської співпраці.

Як відомо, круги німецького тяжкого промислу жиють у повній гармонії з теперішнім урядом — отже їх трудно підозрівати о якусь тенденційність в насвітлюванні ситуації.

ГУРТІВНЯ НАШИХ СІЛЬСЬКИХ КООПЕРАТИВ.

Звідомлення Центросоюзу за 1936 рік, що саме появилося, приносить такі цікавіші цифри.

Наша сільська кооперація перепродала через ЦС в 1936 році 22.629 тон сіль. господ. ростинних продуктів, у вартости 3,93 міліона злотих; живини на 1,8 міл. зл., яєць 26.562 скринь на 2,4 міл. зл., мясних виробів ЦС продано на 0,45 міл. злотих. Разом отже збут продуктів через ЦС досяг у цьому році $8^1/_2$ міліона зл. п.

Порівнюючи з роком 1935 є великий скок вперед у збуті ростинних продуктів (22.629 тон проти 2.475 тон в 1935 р.), менший у збуті безріг (19,6% ваги), поважний у збуті яєць (26.562 скринь проти 15.697 скринь).

Мила власної продукції продав ЦС за 1 міліон зл. Зріст у кількости на 35%, у вартости на 57%. Навивальня ниток збільшила продукцію на 24%.

Предметів рільничої потреби (насіння, погноїв, дрібних госп.

приладів) ЦС доставив союзним кооп. організаціям на суму **290.588 зл.**, що зає 37,4% зросту проти 1935 року.

Вугілля, цементу, вапна, дахівки, бляхи і цвяхів доставлено селові за **3,35 міл. зл.** (проти 1,4 міл. в 1935 році — зріст на 238%). Нафта (2.427 тон), як комісовий товар не врахована.

Споживчих товарів доставлено Окр. Союзам в році 1936 на суму **4,9 міліонів зл.**, проти 2,4 міл. з 1935 року, це дає зріст на 44%.

В загальній сумі обороти ЦС в ділянках збуту і постачання досягли (без нафти) суми кригло **18 міліонів злотих.**

1936 рік приніс значне оживлення діяльности нашої централі сільської закупочно-збутової кооперації. Білянс ЦС виказує 124.300 зл. надвишки, яка вказує на здорову і зрівноважену господарку.

»СПОЛЕМ« В 1936 Р.

Саме відбувся річний заг. збір союзу польської споживчої кооперації. Союз виказав в 1936 році приріст кооператив (248 нових кооп-в на селі.). Обороти гуртівні досягли суму 79 міліонів зл. (зріст на 9% проти 1935 року). Збут виробів власної продукції збільшився на 32% (виносить $5^1/_2$ міліона зл.). Союз виказав білянсову надвишку в сумі 850.000 зл., з чого половину призначив на відписання сумнівних позицій в білянсі. Гуртівня »Сполем« це найбільше нині торговельне підприємство в Польщі.

Погляди Е. Абрамовського на кооперацію*)

Для Абрамовського кооперація — це не квестія хліба, не розбудова варстатів праці, не само лиш піднесення добробуту і т. д. Ці, матеріяльні функції кооперації — це тільки друге завдання цього руху. Ось як він формулював ціль кооперації на селі в письмах з 1905 р. в справі кооп. зїзду:

1. Уважаємо, що рільничі спілки можуть статися для люду знаменитою школою виховання в напрямі демократії і самоуправи, розвиваючи суспільну солідарність, почуття збірних інтересів та вміння самому керувати своїми господарськими і культурними справами...

2. (Тут говориться про піднесення добробуту селянства, його рільної культури та загальної освіти);

3. (Тут говориться про перехід до вищого економічного устрою. шляхом загального спілчанства і федерування обміну, продукції і збуту).

До завдань кооперації споживачів зараховує автор

*) Чит. життєпис Е. А -ого в 5 ч. К. Р. — Ред.

розвиток власної продукції, поборення всякого визиску та усуспільнення підприємств і доходів.

В окремих точках вичислює засоби, якими можна йти до здійснення намічених цілей. І тут крім звичайних доріг (ведення підприємств), стрічаємо такі річи, як полюбовні суди для полагоджування спорів між членами (аби оминати в цей спосіб державні суди), далі лікарська допомога членам, ведення читалень і клюбів, та взагалі освітної роботи. До кооперації автор числить теж професійні союзи працівників та хліборобські синдикати селян (прим. французькі) — чим значно поширює саме розуміння кооперації та заступає думку братерської сполуки усіх форм суспільної праці, опертої на добровільнім членстві, правдивій самоуправі та демократичнім устрою. Одначе Абрамовського розуміння завдань кооперації не було би повно зясоване, якби ми поминули основну річ: питання про те, для чого саме треба творити кооперативи? Яка в тім всім фільософічна ідея й се ж, як належить сформулувати властиву ціль життя кооператора? Чи він живе для того, аби добре заспокоїти свої матеріяльні потреби? Чи може крім того він ще має мати й інші річи на оці, може трохи вищої катеґорії?

Змагаючи до зміни устрою — з окрема господарсько-суспільного, бажаємо так чи інакше скинути зі себе тиранію турбот за фізичне прожиття, за харч, одяг, помешкання для себе і своєї родини. Ходить про це, аби ці анімальні турботи своїм щоденним тиском не приголомшували в людині всіх інших, вищих поривів і бажань. Йде про це, щоби урвати як найбільше часу також для чогось іншого, вищого.

Очевидно, що коопeраторові ходить про те, щоби це все не дісталося привілійованому гурткові одиниць, але усім, всьому загалові, на основі устрою, що, як сказано, буде братерством людей.

Що зробить людина зі здобутим в цей спосіб вільним часом? На що його потребує? Абрамовські відповідає: людина вже знатиме, що з ним зробити. Не треба тратити віри в людину, в її добрі нахили. Ми це можемо поредбачувати, догодуватися. Можемо і повинні впливати на те, в якому напрямі мають іти мрії людини про використання майбутнього вільного часу. Абрамовскі це й робить. І тут ми входимо в його властиву етично-психольоґічну ляборaторію — в якій він працював найбільш інтенсивно в останній добі своєї діяльности.

Хід його думок такий.

Мрією життя кожної людини було, є і завжди буде — здобути і споживати як найбільше щастя.

Одначе те щастя не всякий розуміє однаково. Абрамовскі ставить твердження, що з усіх родів людських відчувань роскоші, блаженности, — найсильнішим, найбільш інтенсивним є те почу-

вання, що пливе з пізнаня т а й н и Б у т т я. Немає в світі такого простого, невченого чоловіка, що не бажав би хоч іноді наближитися до тої таємничої сили, яка світ творить, до того, що реліґія зове Б о г о м, фільософія — р і ч ю с а м о ю в с о б і, а поети — А б с о л ю т о м. Ми хотілиб переконатися, що це »щось« існує як реальна дійсність.

Шануємо глибоко сучасну науку. Особливо в студіях над таємничими силами Природи маємо тисяч-кратну нагоду відчувати велич таємничих сил, що формували і формують Буття, мертву і живу дійсність. Одначе наука досліджує і пояснює тільки те, що виступає, як в и щ е, себто дається обсервувати змислами, змірити числами. Що-ж до Абсолюту, річи самої в собі — і наука і фільософія однозгідно заявили, що ті річи з під їх компетенції усуваються. Вони для них недоступні. Не можемо того »Щось« ані змірити, ані хемічно заналізувати, ані визначити його початок чи кінець.

Не можемо підійти до цієї Суті з науковим апаратом. Та чи, мимо того, людина не відчуває вічної тяги до того »Щось«? А коли так, то чи не є фактом, що те щось і с н у є — існує може в самих людських бажаннях, але існує? І чи не є фактом, ствердженим неоднократно психольоґами, що є певні психічні стани, коли людина відчуває, що вона наблизилася до того »щось«, мимо того — що вона присутствує може навіть з ним зливається? (містики, реліґійні фанатики, аскети, великі творці мистецтва).

Існує в людині, окрім сил Розуму і Пізнання — ще одна, велика і елементарна сила, про існування якої мало говорилося в добі скрайнього раціоналізму, с и л а і н т у ї ц і ї. Від часу епохальних праць французького психольоґа і фільософа Б е р ґ с о н а (конець 19. і початок 20-го століття) світова наука приймає інтуїцію, як безсумнівний факт. В Польщі ту саму теорію розвивав Абрамовскі і робив практичні досліди над силою інтуїції у своїм Психольоґічнім Інституті. Тільки в назві, термінольоґії ріжниця: те, що Берґсон називає інтуїцією, підсвідомим відчуванням, Абрамовскі зове п о з а у м о в о ю с в і д о м і с т ю.

Навіть в найзвичайнішому способі життя є духові стани, що в них сильно грає струна підсвідомости, інтуїції. Це є прим. спогади давних пережить і подій. У спогадах минуле життя нам здається завше кращим, якесь соняшне, тепле. Це є хвилини захоплення коханням — чи то коханням матері до дитини, дитини до матері, чи двох молодих істот до себе. Це є гарні почуття при слуханні музики, при огляданні гарного малюнка чи різьби. В таких хвилинах навіть усі ми звичайні, пересічні люди стикаємося з Абсолютом, з Богом, зі субстанцією світу.

Такі хвилини є підпорою нашого життя — хоч нераз нам самим вони видаються наче моментами слабости, якої нераз соромимося, хоч нераз їх силою проганяємо з душі. А однак —

з них черпає людина задушевну міць, силу до дальшої борні з твердим життям.

У чому ж завдання суспільного реформаторства?

Абрамовскі відповідає: в тім, щоби дати людині як найбільше часу і засобів для таких переживань, а до того ще й виховати в них внутрішнє бажання таких високих зворушень.

З усіх засобів наближення людини до абсолюту Абр-і найбільше значіння приписує мистецтвам, які своєю привабливістю мають найбільше змоги притягати маси до вищого духового життя, ушляхотнювати душі. Другою такою силою — це життя людей в скупченнях братерства і солідарности, що є вищим степенем етичного життя. Отже властива ціль кооперації — це не виплекування ситих фізично, добре підкормлених, анімальних істот. Ні. Відповідне матеріяльне положення, здорове мешкання, гиґієнічне життя — це все тільки перші, правда необхідні, але все таки тільки передвступні завдання кооператора.

Властиваж робота кооперації і кооператорів, починається в другій сфері — в области орґанізування культурного життя суспільства, в плеканні духового життя, наук і мистецтва. Без обиняків і ані трохи не побоюючись заміту, що кидає »великі слова«, Абрамовскі у своїй засадничій брошурі про »Суспільні ідеї кооператизму« заявляє:

»Ви повинні творити передовсім нову людину, направду нову, це значить нетільки з новим поняттям, але і з новим сумлінням. Бо не канцелярії міністрів і префектів, але воно (сумління), є володарем світу; з нього родиться нове життя, нові форми і новий устрій«...

»Дозвольте, щоби душі ваші приняли в спосіб простий і ясний, оту прадавню ідею »братерства людей«, якщо хочете віднайти ціль і красу життя, якщо хочете в собі самих дійти до Відвічної Річи. Ця ідея не зносить теоретизування, вона більша, чим міркування. Її береться безпосередньо, яко дар, що не має ні ціни ні надгороди«.

Так має виглядати Надлюдина, до якої має змагати людство.

* * *

Переходимо до ще одного питання, в яке Абрамовскі кинув чимало світла, завше своїм блискучим літературним стилем. Це є питання про кооперацію і державу, соціялізм і державу, взагалі про ролю новочасної держави.

Вже вище ми натякнули на еволюцію Абр-ого від державного колєктивізму (марксизм) до кооперативного колєктивізму, опертого на вільнім федеруванню осіб і спілок. Критиці концепції колєктивізму, опертого на примусі Абр. присвятив багато місця, часу і енерґії. До цього питання він повертав постійно і справи тої не поминув ані разу, коли тільки говорив на кооперативні

теми. Видно — віщим оком передбачував можливість такої державної тиранії, хочби навіть під вивіскою гарних народолюбних гасел, якої свідками ми є. Видко, що ніяк не довіряв добрим інтенціям московських соціялістів, тих панів Росії ін спе, з якими нераз йому приходилося зустрічатися на еміґрації, в Женеві, Парижі, Лондоні.

Також майбутню самостійну Польщу уявляв собі не як поліційну державу, а як вільну федерацію громадян, таку демократію, що випливалаби не лиш з писаних законів, а з цілої вдачі і всіх щоденних нахилів громадян. Хотів такої демократії, яка як найбільше справ полагоджує сама, на місцях і через добровільні центральні союзи, все з власної ініціятиви громадян, не вижидаючих аж ініціятиви або наказу згори.

Примус, з окрема державний, особливо коли йде проти волі людини — ніколи не викликав засадничої перебудови людської психіки, моральности, ані не поширив свободи, ані не розмножив радости життя. Противно, держава штрихує індивідуальности, придавлює ті, що вибиваються, накидає ріжним »меншинам« один шабльоновий модель життя і пильнує поліційно, щоби його всі придержувалися.

Хоч в деяких ситуаціях така роля держави й конечна, та у всякому разі не можна такого модусу вважати ідеалом, до якого треба змагати.

У своїй книжці »Соціялізм і держава«, так само й обидвох більших працях про кооперацію, Абр-і піддає різкій критиці концепцію тотальної держави, яка є всім і всім сама кермує. Мусів це зробити з огляду на ту величезну популярність, яку мала в тім часі також між польською поступовою інтеліґенцією марксівська концепція держави, особливо коли цю концепцію розвинув і льоґічно розбудував віденський професор Антін Менґер (в працях »Політика народу« і »Держава народу«).

Деякі місця з критики Абр-ого такі влучні і так блистять своїм стилем, що не можна опертися покусі їх зацитувати. Зазначуємо, що критика Абр-ого відноситься до держави, кермованої демократично, з парляментом обраним у загальному голосуванні. Якже ж гострішою мусіла б вона бути нині, якби авторy довелося бачити, у що виродилася ідея »диктатури пролєтаріяту«, по здавленні всіх форм демократичного устрою!

Абр-і пише (стор. 313):

»В державі демократичній, колєктивістичній, де уряд буде господарем землі і промислу, така велика частина населення буде безпосередньо зависіти від уряду, така маса людей буде урядовцями держави чи працівниками її підприємств, вихованими в дисципліні бюрократії, що при кожному голосуванні, чи то на послів чи над новими законами, уряд буде мати запевнену величезну моральну перевагу і могтиме далеко лекше як нині перево-

дити своїх кандидатів до парляменту, свої законопроєкти і давити опозицію. Ми це бачимо вже нині у демократичних державах, що ціла урядничa верства, державні арендатори ріжних монополів і концесій, служба маґістратів, залізниць, пошт, учительство і т. д. — це елєменти найбільш несміливі в конфліктах з урядом, що бояться наразитися своїй зверхности і привиклі до сліпого послуху, елєменти, що не тільки у виборчому голосуванні, але навіть у своїм приватнім і товариськім життю ідуть за директорами своїх шефів та достосовуються до урядового вітру. Уявім собі, що та кляса державних службовиків є 10, 100 разів численніша як нині, — що мусілоб мати місце в колєктивізмі — і дійдемо легко до висновку, що в такому суспільстві, наскрізь демократичному, здобутися на опозицію проти уряду й успішне перевести таку опозицію було би нечувано трудно. В такій важкій, касарняній атмосфері, в тому житті, наскрізь пересякненому елєментом урядничої дисципліни й сервілізму — виконування громадянських свобід було би майже утопією. Моральний вплив держави, її власть, слідкуючи за людиною від колиски до самої смерти, втискаючися у всі щілини життя, у виховання, науку, працю, в родину, господарство — мимо всіх гарних конституцій, паралізувала би найпростіший відрух свободи, дусила би його зародку, в самій душі людини, не потребуючи навіть відкликуватися до помочі збройної сили«.

»Ясна річ, що так поставлена справа „визволення" працюючих кляс стається іронією, що бичує ці кляси по лиці, фальшуванням їх ідеалів та історичних змагань. Спільнота господарська, спільність богацтв і культурних здобутків, роблячися ділом поліційної держави, стає одночасно знаряддям неволі, так незгідним з потребами й розвитком сучасної людини. Можливо, що люди зискалиб тоді на певності завтрішнього дня, на ситості, на годинах вільних від праці, але це все діялосяб коштом свободи й коштом душі. Людина, від дитинства аж до старости підчинена розпорядкам держави, нею виховувана й кормлена, якій урядовець визначає фах, працю й спосіб життя, не була би здібна ані користати зі здобутків культури, ані її творити. В ній булаб убита вона сама, її індивідуальність, творець«.

Підзорливе відношення Аб-го до держави взагалі випливало з одної сторони з лібералістичного світогляду того мислителя, але з другої — його підсичувала тодішня реальна дійсність: положення польського народу. Признати якісь широкі компетенції державі — це на ділі тоді значило боротися за поширення компетенції держав російської, німецької, австрійської на пол. землях! Якби Абр. був остав ортодоксом і доктринером, то стояв би твердо все життя при марксівсько-енґельсівсько-ляссалівській тезі, яка на ділі оправдувала бісмарківську політику і російську політику централізму й поліційної держави. Але діло в тім, що Абр-ий,

силою власного інтелекту — визволився від всякого доґматизму в думанні. Слідкуючи за ґенезою його завше недовірчивого холоду до держави взагалі — приходимо до твердого переконання, що джерел того холоду треба шукати саме в реальнім тодішнім положенні польського народу (під цим оглядом є повна анальоґія між думками Абр-ого й Українців М. Драгоманова та кооперативного теоретика проф. М. Тугана-Барановського).

Що так було, доказом цього є становище Абр-ого до питання держави в добі першої революції (1905 р.). Тоді він один з перших видвигає вимогу створення польської держави, укладає плян її устрою (правда, завше думає про державу неполіційну, зі сильною самоуправою на місцях). В брошурі з цього приводу з 1905 р. писав він: „Nadeszła ta chwila, kiedy musimy powiedzieć sobie i światu to nowe a ważne słowo: wypowiadamy walkę. Wypowiadamy walkę rządowi rosyjskiemu o wolność Polski, i o wolność każdego człowieka w Polsce".

Свою книжку „Kooperatywa, jako sprawa..."; на яку склалася низка статтей, що друкувалися у »Сполем« в рр. 1907—08 Абрамовскі закінчив ось такими словами:

»Для інших народів кооператизм є тільки силою дальшого суспільного розвитку в напрямі справедливости; для нас він є ще чимсь більше, бо є також силою національної оборони, силою, що нас може встерегти від заглади й знищення«.

Коли стан державного рабства мав би бути ідеалом соціяліста, то такий соціялізм Абр-і рішуче поборює. Зате закликає до »визволення ідеалу« з неволі, в яку його запроторила доктрина удержавлення. Це визволення уявляє собі, як розбудову саме кооперації, як поворот до первісних ідей Овена і Фур'є, — вільного й ідеалістичного соціялізму і союзного будівництва, до тих ідеалів, які пізніше осміяно, як утопійні. Закликає вернути до тої віри, яка завданням суспільної реформи вважала не тільки перебудову відносин між людьми, але й духове перевиховання самої людини, шляхом знову народження в його душі безсмертної релігії практичного братерства (ст. 41).

В релігії братерства і спільноти бачив Абр. майбутність свого народу й цілого людства. Вірив в цю справу і у здібність людей приняти цю релігію до свого серця. Задля цієї великої віри й став фанатиком кооперації.

Не мав Абрамовскі завеликого успіху зі своєю пропаґандою серед свого народу — хоч, треба признати, цей відломок кооперації, серед якого він безпосередньо працював, дістав, дякуючи йому, Мельчарекому, Войцєховскому і др., сильні ідейні, а за тим і правильні орґанізаційні підвалини. Зате по інших ділянках вплив його думок засягав менше; зокрема не дуже популярною була його думка — будувати все тільки на власних

силах, не прибігаючи до помочі держави й її засобів. Як дуже це пімстилося на польській кооперації по війні, особливо ж в добі сучасної кризи — це річ загально відома. І тому не всю польську кооперацію можна вважати духовою дитиною Абрамовского; а й там, де його вплив слідний, він не був інтеґральний, цілостний.

К. Коберський.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРТСВО

Нафтове господарство на Сході Европи за царизму і в перші роки по революції

З кінця XIX століття роля нафти в світовому народньому господарстві так виросла і ця сировина захопила такі міцні позиції, що в сучасному житті вона стала чи не найважнішою підставою господарства. Двигун внутрішнього горіння не тільки витискає стареньку парову машину, він в багатьох випадках є взагалі незаступимий. При цьому найповажнішу ролю відограють саме двигуни, що працюють на рідкому паливі. Вистачить тут пригадати такі галузі як от: авіація, автомобілізм, танки і трактори, підводні човни і взагалі військова фльота і т. інш. Для всіх їх душею є ріжні форми рідкого палива. Спроби унезалежнитися від нафти (особливо держав, що на власній території не посідають нафтовищ) привели до чисельних винаходів добування рідкого палива з вугілля (Берґіус) чи інших сортів твердого палива, з ріжного походження ґазів (Фішер) і інші. Але у висліді всі ці способи приводять або до рідкого палива якісно гіршого ніж нафта, або це штучне паливо дорожче ніж нафтові продукти. Через це цілком зрозуміло, що володіння джерелами нафти при міжнародніх конфліктах відограє неабияку ролю. У недавній італо-абісинській війні, найнебезпечнішою санкцією, до якої так і не дійшло, була б заборона імпорту нафтових продуктів до Італії. При визначенні шансів при військових конфліктах тієї чи іншої країни поруч з питанням металів зважається завжди на те, оскільки вона розпоряджає нафтою. Держава, що володіє промислово активними джерелами нафти, має не лише стале й міцне фінансове опертя, але й добру оборонну базу. Економічний розвиток тієї чи іншої країни основується на стані насамперед її транспортових засобів, включаючи й автомобільний. Сільське господарство все більше спирається на працю тракторів, що тимчасом є порушувані переважно, коли не виключно, продуктами перерібки нафти. Отже і не дивно, що навіть підчас останньої кризи, коли добування вугілля, виробництво залізних та будівельних і інших матеріялів падало, світове добування нафти зростало. За останні 15 років (1920—1935) світове споживання нафти піднеслося

з 688.884.000 тони до 1.579.160.000 т.[1]), або більше, ніж подвоїлося. Все це говорить, що знайомість з нафтовим господарством Сходу Европи, — цим завтрішнім сфінксом, що збройно посів і терени, заселені українським народом, є до певної міри конечна.

На 1. січня 1934 р. потенціяльні засоби нафти по всіх районах СРСР були такі (в 1,000.000 тонн)[2]):

Азербайджан	Грузія	Грозний	Майкоп	Комі	Схід	Далекий Схід	СРСР
1,325·2	113·7	138·8	81·8	13·2	939·7	210·7	2823·0

Коли взяти оцінку світових запасів нафти за В. А. Ґарфіасом з 1932 р. в 3,495.000.000[3]) т., то резерви СРСР складають 4/5 світових, ставлячи цю країну по цій означі на перше місце. Аналізуючи наведені числа, ми мусимо сконстатувати, що ґеоґрафічно всі нафтовища знаходяться на далеких окраїнах, заселених не Москвинами, а лиш окупованими народами. Зокрема в татарсько-вірменському Азербайджані знаходиться — 49,8% всіх запасів, в ріжнонародному Сході й Д. Сході — 40,7% і в не-московських Грозному й Майкопі — 8,1%. Отже всі велитенські ґеольоґічні нафтові скарби СРСР належать всім іншим народностям крім московської.

Однак для промислової експлуатації не вистарчає самої ґеолоґічної наявности нафти. Потрібне певне дослідження цих родовищ. У цьому відношенню найліпше дослідженими є райони: азербайджанський — досліджений для промислової експлуатації на 8,3%, грозненський — на 26,9%, майкопський — на 22,5% і Комі — на 12,5%. Решта перебуває на світанку свого промислового дослідження; це ще терени всіляких несподіванок. Наприклад за академіком І. Губкиним ґеольоґічні запаси самого Ембо-Уральського району сягають до коло міліярда тонн, але запаси, досліджені тут для промислової експлуатації, визначаються скромним розміром у 47,500.000 тонн. При такому степені дослідження за царизму промислово еклуатували майже виключно кавказькі родовища. Влада СРСР, видавши директиву про створення якнаймогутнішого промислового центру на Сході, намагається заснувати тут і власну нафтову базу. Через те найбільші інвестиції, щодо розвідочних праць і розбудови нафтопромислу, керовництво СРСР призначає на Сході.

Нафтова промисловість взагалі, а особливо добуваюча, вимагає великих вкладів капіталу. Це — її прикмета. В ЗДПА, наприклад, в нафтову промисловість інвестовано 5 разів більше капіталу, ніж в металюрґійну. Від 1914 по 1927 р. річні вклади в наф-

[1]) Petroleum 1931, ч. 20, ст. 364, 365; 1936, ч. 2, ст. 9.

[2]) Социалистическое строительство СССР. Отатистический ежигодник, 1935, ст. ЕХ.

[3]) Petroleum 1933, ч. 34, ст. 57.

тову промисловість тут виносили 500 міл. долярів, а в металюрґійну лише по 100. міл. д.[4]). До цього треба додати, що витрата на верчення (одна з основних робіт) завжди звязувана з ризиком повної втрати (не одержати нафти). Так за 12 років в ЗДПА на верчення так званих »сухих« (що мало продукційні) — та свердловин втрачено 1,250 міл. крб.[5]). Така потреба капіталу для кол. Росії була не під силу, а через це вона розвивала нафтову промисловість в міру того, як приплив ав до неї капітал з закордону. За імперії разом в нафт. промисловості було вкладено 256,995.000 карбованців, або 12,8% всіх інвестицій в російську промисловість[6]). Англійські капітали домінували в нафтовій промисловості: на їх частку припадало 67,2% загальних інвестицій. По головніших районах англійські капітали розподілялися так (в 1.000 крб.): в азербайджанський та челекенський — 779.118,7, в грозненський з майкопським — 49.668,2 крб і в емба-уральский — 31.287,6 крб. Ці власне райони під контролею англійського капіталу до революції й розвинулись. На 1914 р. в азейбайджанському й грозненському районах було інвестувано 286.3 міл. крб. англійського капіталу з загальної вкладеної тут суми — 566.1 міл. крб., або 50,5%[7]). Тоді ж в Майкопі самі англійські капітали добували 88,6% всієї нафти[8]).

По революції довший час нафтова промисловість обходилася лише деякими невідкладними ремонтами, користаючи головно зі старого капіталу. Через це до початку першої пятирічки її основний капітал змінився дуже мало. Так на 1. X. 1928 р. він виносив 628.2 міл. крб. в цінах 1926/27 р., або коло 314 міл. крб. в ціні 1913 р.[9]). Коли ж були зужиті надбання з часів імперії, влада СРСР була вимушена щедріше інвестувати капітал і в нафтову промисловість (це якраз припало на початок загальних плянувань). Через це на 1. І. 1934 р. вся нафтова промисловість уже розпоряджала 1.414.1 міл. крб. основного капіталу в цінах 1926/27 року.

В кол. Росії головними районами добування нафти були: азербайджанський (Баку), грозненський, майкопський та ембоуральский. В Азербайджані розробляли так звані »старі« площі, коло сіл: Балахани, Сабунчі, Рамани і Бібі-Ейбату та »нові« в Су-

---

[4]) Плановое хозяйство, 1936, ч. 2, ст. 63.

[5]) Petroleum, 1930, ч. 37, ст. 928.

[6]) П. В. Оль, Иностранные капиталы в России, 1922, ст. 175—179, 190, 191, 150—151, 198—199, 218—219, 222—223, 235—237, 238—239.

[7]) Л. Я. Євентов, Иностранны капиталы в русской промышленности, 1931, ст. 54.

[8]) П. В. Оль, Иностранны капиталы в России, 1922, ст. 58.

[9]) Социал. строит. СССР. Отатистич. ежегодн., 1935, ст. 16—17; Єкономический бюлетень кон'юнктурного института, 1927, ч. 11, 12, ст. 114, 115.

раханах й Бінаґади. Останні взято до експлуатації перед самою війною. Нафтовища Грозного теж ділилися на: »Старо- й Новогрозненські«. Майкопські знаходилися коло м. Майкопу й ст. Хадижинської, хоч до них же відносили малодосліджену нафтомістку смугу від ст. Калузької через ст. Кримську аж до Таманського півострова. Ембо-уральский район, хоч і розкинувся на велетенській площі в 70.000 км², то промислово більше-менше дослідженими тут були та ще й зараз лишаються — Дос-Сор і Макат.

Для раціонального використання нафтовища при його експлуатації нормально вживають всіх заходів, щоб якнайповніше вибрати з нього нафту. Це ж осягається у найбільшій мірі тоді, коли нафтовище найдовше та найбільше заховує в собі тиснення ґазу, який нафту примушує притікати до верчоної діри. Через це при раціональній експлуатації намагаються якнайдовше не випускати всіх газів з нафтовища і хоронити його від заливання ґрунтовою водою з горішніх верств. Остання осягається через бетонування простору поза рурою (томпонаж).

Як відомо, перед революцією експлуатація нафтовищ к. Росії перебувала в руках приватного і то в більшій частині чужоземного капіталу. Останній само зрозуміло відносився до нафтових теренів як до кольоніяльних дібр, прагнучи добути з них в найкоротший час як найбільшу дивиденду, при найменшій витраті капіталу. Це приводило до того, що верчення провадилося неглибоке, до верхніх верств; кожний власник у першу чергу поспішав закласти свердловину на межі з сусідою й насамперед з його дільниці висмоктати якнайбільше »чорного золота«; це приводило до нераціонального розміщення на площах свердловин; експлуатація велася з униканням більшим витрат на добре верчення, або й взагалі на закриття припливу води до свердловини. Через те, хоч гірниче законодавство й приписувало певний спосіб експлуатації нафтовищ, але ці приписи приватний капітал як міг обходив та іґнорував. За царату глибина верчення в Азербайдажі і в Новогрозненському районі хиталася між 700 і 900 метр., на Старогрозненській площі доходила до 900—1.000 м., а в Ембо-Уральскому не переходила 190—210 м. Вертілося в Азербайджані майже виключно ударним способом зі штанґою, що оріжняється надзвичайною примітивністю, але відповідає сонливому й нерухливому робітникові; при цій системі є великий початковий промір рур (в 90—100 цм). Грозний стосував модернізовану американську линвову систему верчення, яка дозволяла починати свердловину з меншого проміру й проходити її швидче. По інших районах уживали уже зазначених способів, не переходячи на модерніші, як от ротаційні тощо, якими вже тоді працювали в ЗДПА.

При всій примітивности цих засобів експлуатації всеж в ній стало можна було констатувати певні поступи. З кожним роком

поліпшувався тампонаж верчення, переводилися стало розвідкові праці, які відповідно підготовляли терени до експлуатації, в самому піднесенні нафти не надуживалося нафтометів, подекуди впроваджуючи смокове й повітряне закрите вибирання нафти. На значній висоті уже перед революцією стояла електрифікація добування нафти. На азербайджанських промислах, наприклад, електромотори складали 56% двигунів, які тут працювали. На початок революції припадає початок експлуатації найбогатіших нафтовищ — Сурахам в Азербайджані й Нової площі та Солоної Балки з Старої площі в Грозному. Все це новій владі СРСР дісталося в спадщину з часів капіталістичного періоду. Особливою прикметою нафтової промисловости к. імперії була її повна залежність від внутрішнього примітивного російського ринку, бо за кордон її продукти діставалися в незначній кількости. Період війни майже закрив зовнішній ринок для нафтопродуктів з к. Росії. В міру розхитання транспорту уже підчас війни почалося накупчування нафтових продуктів на місцях їх добування. В перші роки по революції це накупчування швидко зростало, бо всі нафтові райони одірвалися від головного свого споживача — внутрішнього російського ринку. Коли ж окраїни знову були окуповані, то запаси нафтопродуктів були такі, що транспорт не міг швидко їх вивести до зголоднілої на них Московщини. Так, на 1. XI. 1914 р. в Азербайджанському районі було коло 767.000 т. нафти, а на 1. XI. 1920 р. назбиралося уже 3,567.000 т. і т. д.

Після окупації нафтових районів влада СРСР в перші роки напружувала зусилля до вивозу готових запасів на північ та до експлуатування найпродуктивніших теренів. За 1920 рік по самій Волзько-Каспійській артерії вивезено 2,634.000 т. нафтопродуктів, а в Грозному згоріло пожежами коло 2 міль. тон[11]) нафти. В Азербайджані верчення у цей час велося головно в Сурахонах та Бінагади, де ще можна було одержувати найбільше нафтометів. В 1924 р. в Сураханах нафтометові свердловини становили 12%, в Бінаґади — коло 2%, а в Баханах і Сабунчах лише 0,2%[12]). В Грозному тоді ж також працювалося головно на Новій площаді з меншою глибиною до нафтомістких верств; вона давала найбільше нафтометів. Коли цей район ледве животів (працювали 33 свердловини з наявних 627), в ньому із 590.000 т. нафти нафтомети постачали 190.000 т., або 33%. Треба тут ще додати, що нафтова промисловість, як дуже вражлива на вогонь, підчас визвольної боротьби й воєнного комунізму надзвичайно потерпіла. На П. Кавказі, наприклад, місяцями не вгавали пожежі. Через це значно постарівше і й без того зношене за війну устаткування до-

[10]) Тяжелая индустрия в СССР, 1926, ст. 181, 206.

[11]) Тяжелая индустрия в СССР, 1926, ст. 182; 205, 189.

[12]) Там же.

нищував вогонь. Владі СРСР в більшості районів нічого іншого не лишалося, як заводити нові урядження. Ясно, що впроваджувалися новіші конструкції — модерні. Замість ударного верчення застосовувалось ротаційне й турбінове, замість »тартання« нафти вибірницями ставилися глибокі смоки й повітряне та ґазове піднимання нафти. Одним словом, все те, що почалося ще до революції, повільно заводилися тепер раптово у великому мірилі.

При такій значній перебудові нафтової промисловості влада СРСР мусіла збільшити і вкладання капіталу. На 2-гу пятирічку запроєктовано інвестувати цілу нафтову промисловість 4.700 міл. крб. (в цінах 1933 р.), або 3,5% вкладів у ціле народнє господарство СССР. З цих інвестицій на участь ЗСФРР (головно Азержайджану) припало — 32%, П. Кавказ дістав — 20,8%, Схід — 13,9%, Д. Схід — 4,3%[13]). Як бачимо Східні райони що до інвестицій майже дорівнялися до П. Кавказу.

До революції реґіструвалося верчення лише на Кавказі та в Емба-Уральському районі. Верчення по всіх районах перевищило довоєнні розміри на 30% лише у 1928 р. Аналізуючи верчення по призначенню, констатуємо, що і в 1933 р. радвлада по головних кавказьких районах користалася переважно з дослідів теренів, зроблених за капіталістичних часів; сама уділювала незначний відсоток на розвідкове верчення (4, 7—8, 6). У східних же районах розвідковому верченню присвячується від 90 до 100%. За способами в 1933 р. переведено верчення на інтенсивне (переважно ротаційне). Очевидно, що і швидкість верчення піднеслася. Так, в 1933 р. пересічна швидкість експлуатаційного верчння в бакинському районі була 187 м., в 1934 р. — 216 м., в 1935 р. — 300 м., а в першій половині 1936 р. уже коло 500 м. за місяць. У тресту ім. Азізбекова пересічна швидкість верчення дійшла приблизно до 700 м., в тресті »Орджонікідзенафта« — до 480 м., в тресті »Грознафта« — до 750 м., а в 1-му кварталі 1936 року — до 1.118 м., в тресті »Майнафта« установилась швидкість більше 1.500 м. на верстат-місяць[14]).

ВИСНОВКИ.

1. В СРСР всі нафтовища знаходяться на окраїнах, заселених ріжними народами крім московської нації. Загальні геольогічні ресурси нафти тут складають коло 4 5 світових.

2. Для промислової експлуатації найліпше дослідженими є кавказькі родовища. Головними районами добування нафти в СРСР є Азербайджан та П. Кавказ, які самі постачають кругло 95 проц. тут нафти.

---

[13]) Второй пятилетний план развития народного хозяйства СССР (1933—1937 гг.), 1934 ст. 268—273.

[14]) Обговорення сучасного стану господарки СССР буде предметом окремої статті в К. Р.

3. Нафтова промисловість в к. Росії базувалася на закордонному головно англійському (67,2 проц.) капіталі.

4. Добувалася нафта в к. Росії примітивними способами, що значно відставали від европейських та американських. Переважно свердлилося ударним екстенсивним способом, а вибиралася нафта майже виключно відкритим способом — вибірницями.

5. Після революції, окупації й експропріяції всіх нафтових підприємств влада СРСР, зруйнувавши старі урядження, почала впроваджувати модерні способи добування нафти (переважно ротаційне верчення і закриті способи вибирання нафти).

В. Іванис.

КООП. ОРҐАНІЗАЦІЯ І ПРАКТИКА

Кредит в споживчих кооперативах*)

Питання про продаж товарів споживчими товариствами на кредит є одним із найважливіших питань кооперативної практики. Власне кажучи, його слід би було вважати за давно вирішене, бо ще в 1844 р. основоположники рочдельського товариства приняли як засаду продавати членам виключно за готівку, і додержання цього правила на протязі 90 літ привело до блискучого розцвіту рочдельського товариства, так що воно віддавна служить зразком для споживчих кооператив цілого світу. Одначе в практиці споживчих кооператив багатьох країн зустрічаємо недовіря до можливости додержання цієї засади. Споживчі товариства, особливо ті, на чолі яких стоять недосвідчені керівники, часто порушують цю засаду, починають продавати в борг і тільки аж тоді визнають свою помилку, коли прийде до тяжкої ситуації, з якої врятуватися дуже й дуже тяжко.

На останнім зїзді Мімнародного Кооперативного Союзу знову порушено питання кредиту в споживчих товариствах. Цікаво, що його порушили саме англійські кооператори, спадкоємці рочдельських піонірів. Питання не було остаточно вирішене і буде знову поставлено на порядок денний на ближчому міжнародньому кооперативному зїзді.

Це примушує ще раз докладно спинитися над цим питанням і розібрати арґументи за і проти.

*) Друкуючи цю статтю головно як інформацію про практику споживчого кредиту в деяких державах, звертаємо увагу, що РСУК і Центросоюз стоять на засадничому становищі, що споживчий кредит не є допустимий під ніякими умовами. Кожна фіртка вилому з під цієї засади, навіть на позір дуже скромна, грозить завше заломанням цілої лінії і катастрофою.

Редакція »К. Р.«.

Найчастіше причиною продажу в кредит є добродушність керівників товариства, бажання прийти в поміч малозаможним членам. Таке гуманне відношення до малозаможних ніби-то відповідає засадам кооперації. Але не слід забувати, що споживча кооп-ва не є добродійною установою і поміч малозаможним не є її прямим завданням. Опріч того, людині малозаможній кредит багато не поможе. Дійсною допомогою для неї є або підшукання заробітку, або допомога беззворотна. Коли товариство членів, а зі своїх зисків може дати заробіток більшій кількости членів, а з своїх зисків може уділити більшу суму на видачу допомог особам, що попали в скрутне матеріяльне становище і це є дійсна поміч, тоді як кредит на споживчі ціни є поміччу дуже сумнівною, яка дуже часто погіршує становище довжника. Матеріяльне положення основоположників рочдельського товариства було досить тяжке. Серед перших його членів було багато безробітних, але це не перешкодило їм приняти засаду продажу виключно за готівку. І тепер, в часи тяжкої кризи, ми можемо знайти дуже багато товариств, які послідовно дотримуються цієї засади.

Коли придивимось до практики тих товариств, що допускають продаж товарів в борг, побачимо, що дуже часто поруч з малозаможними використовують кредит ті, матеріяльне становище яких зовсім не таке зле. З практики споживчих кооператив на Великій Україні пригадую, що там найбільше використовували кредит сільські інтеліґенти (вчителі, лікарі), матеріяльне становище яких було значно ліпше, ніж становище, на приклад, малоземельних селян. Так само в Англії засаду продажу за готівку найбільше нарушують в кооперативах, закладених урядовцями. В Чехословаччині кредит дуже поширений в кооперативах залізничників, оплата праці яких значно вища, ніж у инших катеґорій робітників.

Засадничо мусимо відріжнити кредит споживчий від продукційного. Коли говориться про господарське значіння кредиту, то мається на увазі кредит не споживчий, а продукційний. Позичений капітал, вкладений у зарібкове господарство (купівля живого чи мертвого інвентаря або сировини) рано чи пізно повертається у вартости виробів і дає господареві можливість сплатити борг. Коли ж позику вкладено в хатнє господарство, чи зужито на задоволення особистих потреб (купівля меблів, одежі, їжі і т. п.), то нові цінности з того не витворюються, витрачені гроші до господаря не вертаються, і він не має можливости сплатити борг. Кредит продукційний збільшує можливість піднести продукційність праці кредитоємця; споживчий кредит дає таку можливість лише в рідких випадках.

Деякі сільські споживчі товариства постачають своїм членам не лише предмети призначені для особистого вжитку. Деякі з них, напр., продіють штучне угноєння, насіння і т. п. господарські потреби. Отже, здавалось би, що в такім випадку можна про-

даж на кредит визнати доцільним, бо предмети цього роду зужиті в господарстві дійсно творять нові вартости.

Одначе не можна рекомендувати споживчим кооперативам продаж на кредит і цих предметів. Це діло краще віднести до обсягу діяльности кредитових кооператив. До цього спонукує декілька причин.

Насамперед, продаж на кредит річей потрібних для господарства вимагає вкладення значних капіталів і то на довгий термін (півроку й більше), то може бути під силу кредитовій кооперативі; споживче ж товариство мусіло б для цього знайти окремі фонди, щоб не довелося брати для цього засобів, призначених для инших оборотів.

Далі, при продажу в кредит споживче товариство повинно дотримуватися тих засад, яких дотримується кредитове товариство при позичках, і які обумовлюють правильне ведення справи та забезпечують товариство від втрат. До таких засад відносяться правильне визначення розмірів кредиту окремим особам, встановлення ручителів, догляд за своєчасним сплачуванням кредитів, установлення відсотків за уділені кредити. В споживчих товариствах на все це не звертається уваги і фактично кредитом завідує сам продавець, а йому ходить насамперед про те, щоби продати як найбільше.

Орґанізація окремого відділу у споживчій кооперативі, який розпоряджав би окремими фондами і в своїй діяльности керувався б окремими правилами, в значній мірі змінила б характер кооперативи; і вона перестала б уже бути чисто споживчим товариством; це бувби складний тип кооперативи: одночасно споживча і кредитова. Це ускладнило б її діловодство і рахівництво; а тому виникає питання, чи не доцільніше передати кредитування членів споживчого товариства до кооперативи кредитової, яка би дбала уже й про те, щоби знайти потрібні для цього засоби. Тоді споживча кооператива лише закуповувала би відповідні предмети і продавала би їх за готівку своїм членам чи видавала би їх на асиґнати кредитової кооперативи тим особам, що потребують кредиту, в тій висоті, яка відповідає кредитоздатности кожної. Такі відношення між кредитовим і споживчим товариством можна лише вітати.

Продаж товару на кредит, як вона практикується звичайно в споживчих товариствах, завжди має для кооп-ви дуже шкідливі наслідки, а часом приводить і до катастрофи.

Кожне кредитування звязано з ризиком, а тому споживча кооп-ва, що широко практикує продаж в борг, мусить постійно списувати безнадійні борги, а це часто доводить її до втрат. Немало споживчих кооп-в загинуло через такі втрати.

Але навіть тоді, коли члени акуратно сплачують свої борги, споживче товариство часто попадає в дуже тяжке положення.

Починається здебільшого від того, що споживче товариство дозволяє продавати в борг лише малозаможним членам і то в обмеженому розмірі. Але скоро заявляють свої права на кредитування і більш заможні; тоді кооп-ва, а фактично продавець, не знаходить підстав відмовити їм кредиту, так що борги членів невпинно зростають. Можна вказати на споживчі кооп-ви, де борги перевищують внесені членами паї в кілька разів. Можемо зустрінути також споживчі кооп-ви, у яких борги членів перевищують два-три рази запас товарів у крамниці. Якби ці товариства не продавали членам на кредит, вони могли б поширити свою діяльність в кілька разів.

Продаючи на кредит, товариство само мусить купувати на кредит або затягати позички. В першому випадку воно мусить платити за товар дорожче, бо попадає в залежність від гуртівника. В другім випадку воно мусить платити відсотки, які часом непосильно обтяжують адміністративні видатки товариства.

Між тим, раз завівши продаж в борг, потім вже дуже тяжко від цього відступити. Навіть зменшення кредитування або тільки унормування його завжди буває звязане з дуже великими труднощами. Особливо тяжко направити справу там, де самі члени управи і надзірної ради використовують можливість купувати на кредит. В такім випадку товариство мусить дійти до загину, якщо тільки своєчасно не будуть змінені орґани управління.

Якщо ми бачимо, що приватні крамарі досить широко практикують продаж на кредит, то це легко можна пояснити тим, що вони мають потрібний для того капітал і що методи їх праці инші ніж у кооперативі. Вони компенсують втрати на боржниках тим, що продають гірший крам, або продають його дорожче; часом навіть дозволяють собі приписувати до рахунку боржника зайві суми; а головне, вони більше зацікавлені в стяганні боргів, ніж продавець у споживчій кооп-ві, а тому уважніше стежать за боржниками, не допускаючи надмірного заборгування та вимагаючи своєчасної сплати боргів.

Часто доводиться чути, що споживча кооп-ва мусить продавати в борг, бо инакше не витримала б конкуренції приватних крамарів. Говориться також, що коли кооп-ва продає як за готівку, так і в борг, то обороти її будуть більші, ніж коли б вона продавала виключно за готівку.

В дійсности справа стоїть инакше. Кооперативна практика знає дуже багато споживчих товариств, що зовсім не продають в борг або допускають це в дуже незначній мірі. Так, напр., німецькі товариства, якщо й допускають продаж в борг, то в такій незначній сумі, що не перевищує їх специяльних капіталів; це видно із наступної порівнюючої таблиці (цифри подано в тисячах нім. марок):

Роки	борги членів	запаси товарів	резервовий капітал	спеціяльні капітали	уділові капітали
1903	1.018	17.871	3.531	1.457	11.838
1919	882	41.364	8.365	7.907	18.957
1929	7.347	127.717	33.330	23.022	56.128
1932	7.797	84.922	42.256	24.432	72.457

(„Jahresbericht des Zentralverbandes Deutscher Konsumvereine f. 1932". ст. 408 і 419).

Як бачимо, сума боргів членів не тільки ніколи не перевищувала спеціяльних капіталів, а найчастіше не досягала й третини їх, про резервові ж, а тим більше про уділові капітали нема що й говорити. В порівнянні ж з запасами товарів ці суми зовсім незначні. Навіть у 1932 р. вони не перевищують десятої частини запасів товару.

В Чехословаччині можемо зустріти також багато кооп-в, які зовсім не продають на кредит, і розвиваються дуже добре. Студійна комісія Центрального Союзу Чехословацьких Кооператив*) перевела дослід над впливом продажу на борг на розвиток діяльности крамниць. Вислід цього досліду надзвичайно цікавий.

Між обслідуваними крамницями є цілий ряд, в яких борги членів за рік виросли вдвоє а то й в $2^1/_2$ рази, а в одній крамниці — навіть у $3^1/_2$ рази. А поруч з тим знаходимо дуже багато крамниць таких, що в них заборженість членів за цей же рік значно зменшилася: є випадки, що за рік заборженість членів зменшилася у 3 рази, а в одній крамниці борги майже зникли. Це показує, що причина збільшення чи зменшення заборжености членів лежить не стільки в зовнішніх причинах (кріза), як у внутрішніх, як от: недбайливість продавця, неуважне відношення місцевих членів надзірної ради або відсутність усвідомлення того, яке зло приносить товариству продаж у борг.

При статистичнім опрацьованні зібраного матеріялу крамниці були розділені на ґрупи відповідно до того, чи збільшилася чи зменшилася заборженість. Дехто з кооперативних практиків ще й доси запевняє, що крамниця не може розвиватись, коли не продає на борг. Інші, хоч цього не твердять, то все ж запевнають, що та крамниця розвивається ліпше, яка продає в борг. Наступна таблиця переконує нас у протилежному:

Ґрупи крамниць	Пересічна кількість членів	Пересічна продаж товару	
		На 1 крамницю	На 1 члена
Крамниці, в яких сума боргів зменшилася . .	204	360.527	1.768
Крамниці, в яких борги збільшились на 25-49%	186	310.488	1.665
Крамниці, в яких борги збільшились на 50% і більше	157	228.964	1.460

*) Автор статті був сталим референтом цієї комісії.

Як бачимо, якраз у тих крамницях, де заборженість зменшилася, і членів більше і їх пересічний закуп більший, тому й оборот крамниці значно більший. Навпаки, в тих крамницях, де товар продається вільно на борг, так що заборженість членів за рік виросла більше, як у 1½ рази, — і членів мало, і члени накуповують менше. З цього видно, що поширення продажу в кредит не сприяє розвиткові крамниці, і можна навіть твердити, що затримує його.

Це можна пояснити тим, що члени, які накуповують на кредит, заборгувавшись на велику суму, перестають купувати в кооперативній крамниці; опріч того, крамниця, що продає на борг, не може своєчасно поповнити запас товару, а це викликає незадоволення у тих членів, що накуповують за готівку.

Як зясовано тою ж статистикою, у кожній крамниці є завжди кілька таких членів, що в ній закуповують дуже мало, або навіть не купують зовсім нічого. Вони пояснюють це ріжними причинами, але характеристичним є, що відсоток членів, що мало купують у кооперативі, є якраз найвищий у тих крамницях, де продаж на кредит практикується найширше, а саме: в тих крамницях, де заборженість членів зменшилася, не закуповує 22% членів; в тих же крамницях, де заборженість збільшилась на 25—49%, відсоток членів, що не купують у кооперативі, рівняється 25%, а в тих, що заборженість зросла більше, як на 50%, не купує в кооперативі 35% членства.

Треба думати також, що члени, які купують за готівку, не охоче купують в тій кооперативі, де широко практикується продаж на кредит: вони розуміють, що всі втрати від продажу на кредит в решті решт падають на них, відбиваючись відємно на ціні товару і на висоті відсотка товарового звороту.

За останні роки цілий ряд споживчих кооп-в у Чехословаччині зробив спробу зліквідувати старі борги членів за товар, а на майбутнє обмежити продаж товару на борг. Здебільшого ця спроба привела до дуже добрих наслідків. В усякім разі побоювання, що припинення продажу на борг матиме за наслідок виступлення членів з кооперативи та зменшення обороту, виявились безпідставними.

Тому а зїзді 1936 року (Чехосл. союзу спож. кооператив) була принята засада, що при переведенні десятилітнього пляну споживчі товариства мають дійти до продажу виключно за готівку та зменшити давню заборженість членів. Якщо у виключних випадках не можна буде зовсім обійтися без продажу на борг, то це буде робитись на підставі особливих норм, що їх має випрацювати Центральний Союз. В усякім разі загальний кредит членам не сміє перевищувати 20% уділів (паїв) і продаж на кредит може переводитись тільки на підставі окремого дозволу управи.

Безперечно, цю постанову треба визнати дуже доцільною і напевно, вже в ближчих роках на розвитку споживчих товариств виявиться її корисність. Авсеж вона нам видається дещо компромісовою. Боротьба з заборженістю членів споживчих товариств вимагає більш рішучих заходів.

Там, де продаж товару на кредит дуже поширилася і практикується вже багато років, можна приняти наступний плян направи. Насамперед кооперативний зїзд повинен приняти засадниче рішення, що продаж товару на кредит у споживчих кооперативах визнається шкідливим. Потім має бути постановлено, що всі товариства, що вже продають на борг, повинні обмежити продаж на кредит і приступити до стягання боргів так, щоб загальна зоборженість членів не перевищувала резервового капіталу товариства, а заборженість кожного окремого члена щоб не перевищувала його уділу.

З чистих надвишок кооп-ви треба виділити частину для заснування окремого фонду, на рахунок якого має переводитись кредитування членів.

На протязі двох років справа має бути направлена так, щоб продаж товару на борг дозволявся тільки у випадку, коли член без своєї вини попав у тяжке матеріяльне положення. В такім випадку окремою постановою управи має бути йому визначений кредит до певної суми, яку не сміє ніколи перевищити його борг. Загальна ж сума заборжености всіх боржників не сміє перевищувати суми фонду, призначеного для кредитування.

В такій формі кредитування може бути допущене без шкоди для розвитку кооперації.

Проф. Б. Мартос.

З ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ

Фраґменти з діяльности окружних союзів кооператив за 1934–1936 рр.

Минулий 1936 рік був роком дальшого поліпшення господарської конюнктури, роком, в якім де-що зменшилися ціни промислових виробів (під натиском держави) та стала помітною тенденція до звишки цін продуктів сільського господарства.

В тіснім звязку з цією конюнктуральною поправою економічних відносин в краю і торговельна діяльність наших кооперативних торговельно-орґанізацийних центрів піднеслася, зміцнилася та стала врешті на твердім ґрунті.

Постійний натиск РСУК і ЦС, скерований в бік опанування через ОСК (Окружні Союзи Кооператив) також і ділянки збуту сільсько-господарських продуктів — в 1936 році почав давати

потішаючи висліди. Як побачимо далі, в 1936 році маємо велику звишку торгів рільничими продуктами, в порівнанню зо 1935 р. Основування збіжевих маґазинів при ОСК стало нині гаслом дня, знаходячи з боку кооператив для загального закупу і збуту повне зрозуміння та матеріяльну й моральну підтримку.

В напрямі опанування цієї дуже важливої ділянки кооперативної праці зроблено тільки перші кроки. Брак спеціялістів-фахівців від цієї бранжі, величезна, і як правило, дуже несовісна конкуренція з боку рутинованих приватних скупщиків і старих, много десятків літ існуючих збіжевих фірм, а також брак потрібних капіталів — на початках у великій мірі гальмували цю діяльність, часами приносячи навіть поважні матеріяльні страти союзам.

Однак, цей перший, такби мовити, експериментальний період діяльности ОСК в цій ще зовсім новій для них галузі праці вже є поза ними. Перші труднощі поборено, і наші Окружні Союзи кооператив вже твердою ногою вступили на шлях усунення дотеперішніх в цій справі орґанізаційних недотягнень, маючи перед собою мету: повне скооперування збуту продуктів сільського господарства своїх членів.

I. Матеріяльний стан ОСК[1]).

На день 31. XII 1936, в торговельних звязках з »Центросоюзом« було: 27 окружних союзів кооператив (скорочення — ОСК) на 28 з 1935 року і 15 гуртівень[2]).

Огляд діяльности ОСК за 1934—1936 рр. охоплює собою працю тільки 26 ОСК і 5 гуртівень, які крім торговельної обслуги також і орґанізаційно обслуговують свої кооперативи.

Протягом 1936 р., заходами РСУК і ЦС, зфузіовано 2 ОСК (Чортків і Копичинці) в один Союз. З тої причини ОСК в Чорткові в цей огляд не ввійшов, як не ввійшов сюди також і огляд праці ОСК в Ковлі (який знаходиться в торговельних звязках з ЦС), через брак в РСУК потрібних про його діяльність відомостей. Огляд цей не охоплює також праці роздільні ЦС, як і праці 10 дрібніших гуртівень. Праця роздільні ЦС становить інтеґральну частину праці самого ЦС, а обороти 10 дрібніших гуртівень, розміром дуже незначні, навмисне опускаємо.

26 ОСК на день 1. I. 1937 р. нараховували 1954 членів-кооператив для загального закупу і збуту на 2.026 всіх кооператив цього типу (членів і нечленів ОСК) в їх районах праці. Коли ж взяти під увагу райони праці 26 ОСК і 15 гуртівень, а також район

---

[1]) Дані на підставі звітів з ревізій.

[2]) Кооператив I ст., що в районах своєї праці сповняють ролю ОСК, торговельно обслуговуючи сусідні кооперативи. Деякі з цих гуртівень виконують також орґанізаційно-люстраторські чинности.

праці роздільної ЦС. — тоді загальна скількість всіх кооператив для загального закупу і збуту (членів і нечленів) в їх районах праці дасть 2.383 кооператив для загального закупу і збуту.

З кінцем 1935 року 27 ОСК нараховували в членах 1887 кооператив для загального закупу і збуту. Отже, протягом 1936 року ОСК придбали 67 нових членів, що свідчить про працю орґанізаційних відділів ОСК також і в цім напрямі.

Як в минулих роках, так і в 1936 році торговельно-орґанізаційна обслуга ОСК обіймала не тільки своїх членів, а поширювалася також і на нечленів, яких приготовлювалося до приняття в члени РСУК і ОСК через усунення тих чи інших орґанізаційних недомагань.

Щоби заспокоїти потреби такої великої скількости кооператив під торговельним оглядом, треба було мати відповідно вишколений технічний персонал та належно оборудовані місця гуртової продажі (складниці).

26 ОСК з кінцем 1936 року мали 488 осіб добре вишколеного сталого персоналу (на 405 осіб з 1935 року), з якої то скількости 70 осіб працювало в орґанізацийних відділах ОСК (в 1935 році — 68 осіб), а решта (418 осіб) у бюрах, крамницях дрібного продажу та складницях ОСК (в 1935 р. — 337 осіб).

Отже, в порівнанню до 1935 р. персональний склад ОСК збільшився о 83 особи, з якої скількости на збільшення орґанізацийних апаратів ОСК припало тільки 2 особи. Коли ж взяти під увагу всі орґанізаційні центри (ОСК, гуртівні, Кок) — тоді скількість всіх люстраторів в 1936 році побільшилася о 10 осіб.

Збільшення персоналу ОСК о 83 особи є виразним покажчиком збільшення в 1936 році торговельно-орґанізацийної діяльности Союзів. Це збільшення, як бачимо, майже в цілости відноситься до бюрово-торговельного персоналу ОСК.

26 ОСК нараховували в 1936 році 50 пунктів гуртової продажі (на 52 пункти в 1935 р.), 8 урядово зареєстрованих експортових маґазинів, 35 збіжевих складів та 30 детайлічних крамниць на 40 крамниць 1935 року. Зменшення в 1936 році скількости детайлічних крамниць о 10 одиниць — наглядно показує, що ОСК, придержуючись загально-орґанізаційного пляну РСУК і ЦС, звивають свої детайлічні склепи, в міру повставання на місцях кооператив місько-споживчого типу.

Для ілюстрації розміру торговельних оборотів ОСК (обороти всіх відділів) за 3 останні роки наводимо слідуючу порівнюючу табелю їх торгів, а саме: (гл. стор. 220 табл. 1).

Як показує наведена табеля, загальна сума торгів 26 ОСК (торгів всіх відділів) в 1935 р. побільшилася о зол. 804.012, що дає 4.9% зросту торговельних операцій ОСК, в порівнанню до 1934 р. В 1936 р. торги ОСК збільшилися о 9.694.137 зол., що дає 59.2% збільшення, в порівнанню до 1934 р. Коли ж порівнаємо торги

Табл. 1.

Обороти ОСК (торги всіх відділів) в 1934—1936 рр.

Роки	Торги всіх відділів	Збільшення торгів	
		в абс. цифрах	в %%
1934	16,378.648	—	—
1935	17,182.660	804.012	4·9
1936	26,072.785	9,694 137	59·2

ОСК з 1936 р. до торгів з 1935 р. — дістанемо збільшення торгів о зол. 8.890.125, що дає 51.7% збільшення до 1935 року.

Про розмір поодиноких ОСК свідчить слідуюча клясифікація їх річних торговельних оборотів (торгів всіх видів):

Табл. 2.

Торги (всіх видів) поодиноких ОСК.:

Роки 1935	1936								
7	2	ОСК мали	річного	обороту	від	200.000	до	300.000	зол.
3	3	„	„	„	„	300.000	„	400.000	„
4	2	„	„	„	„	400.000	„	500.000	„
1	3	„	„	„	„	500.000	„	600.000	„
4	1	„	„	„	„	600.000	„	700.000	„
1	1	„	„	„	„	700.000	„	800.000	„
1	2	„	„	„	„	800.000	„	900.000	„
1	2	„	„	„	„	900.000	„	1.000.000	„
5	3	„	„	„	„	1.000.000	„	1.500.000	„
—	4	„	„	„	„	1,000.500	„	2.000.000	„
—	3	„	„	„	„	2.000.000	„	2,300.000	„

Збільшення торгів ОСК в 1935 і 1936 рр. спричинило, головним чином, поширення операцій ОСК на збут продуктів сільського господарства своїх членів. Збутова акція ОСК, під натиском РСУК і ЦС, набрала вже свого значіння в 1934 р., поширилася в 1935 р. та сильно зміцнилася в минулім 1936 р.

Як побільшувалися торги ОСК продуктами сільського господарства своїх членів протягом останніх 3 літ, — показує слідуюче зіставлення, а саме: (гл. табл. 3).

Як бачимо, торги за продукти сільського господарства ОСК в 1936 р. збільшилися о 6.017.185 зол., що дає 135.5% збільшення, в порівнанню до 1934 р. В порівнанню до 1935 р. — торги збільшилися о зол. 5.119.959, що дає 96.1% збільшення.

При такім темпі росту торгів за продукти сільського господарства є надія, що в 1937 році ці торги займуть домінуючу

Табл. 3.

Торги ОСК за продукти с. господарства в 1934—1936 рр.

Роки	Торги за продукти	Збільшення торгів	
		в абс. цифрах	в %%
1934	4,438.548	—	—
1935	5,335.774	897.226	20·2
1936	10,455.733	6,017.185	135·5

ролю в оборотах всіх ОСК. Покищо, в 1936 році, тільки 6 ОСК виказали більше торгів продуктами, ніж торгів споживчими товарами, а саме:

Табл. 4.

Зіставлення оборотів в ОСК в 1936 році.

ОСК	Торги за споживчі товари	Торги за продукти	% заг. суми торгів	Збільшення торг. прод.	
				в абс. цифрах	в %%
Бучач . . .	507.900	801.136	61·2	293.236	57·7
Теребовля .	376.441	592.485	61·1	216.044	57·4
Борщів . .	904.648	1,368.229	60·1	463.581	51·2
Збараж . .	612.520	736.380	54 5	123.864	20·2
Городенка .	344.037	406.594	54·1	62.557	18·2
Тернопіль .	906.737	907.270	58·1	533	0·06

Повище зіставлення вказує на те, що ОСК вже починають сповняти своє завдання, а саме — орґанізувати збут продуктів сільського господарства своїх членів*).

Найголовнішими збутовими артикулами сільського господарства членів ОСК були: збіже, яйця, живина і клочя. Для експорту яєць 26 ОСК мали 8 урядово-зареєстрованих експортових магазинів. Експорт яєць в 1936 р. головним чином відбувався до Чехії, Англії, Німеччини, Еспанії і Франції.

В якій мірі збільшилися в 1936 році торги ОСК цими головними продуктами, показує слідуюче зіставлення (в золотих і скількостях) проданих продуктів, а саме:

*) Тут мала неточність: покищо ОСК скуповують продукти від своїх нечленів, а навіть взагалі й від не-членів союзних кооператив; ця проблєма ще чекає своєї розвязки. — Редакція »К. Р.«.

Табл. 5.

Торги за с. г. продукти в скількостях (тони, скрині, кґ) в 1935—1936 рр.

	1935 р.	1936 р.	Збільшення торгів	
			в абс. цифрах	в %%
1. Продано скринь (разом з експортом за кордон)	49·021	59.202	10.181	20.72
1. Експортовано за кордон скринь яєц . .	(15.485)	(21.562)	(6.077)	(39·2)
1. %% експортованих скринь яєц до загального збуту яєц.	(31·5)	(36·4)	—	—
2. Продано тон збіжа .	8.648	31.700	23.052	266·5
3. Продано живини . .	брак	даних		
4. Продано клоча в кґ.	40.914	82.498	41.584	101·6

Табл. 6.

Торги за с. г. продукти в золотих в рр. 1935—1936.

	1935 р.	1936 р.	Збільшення торгів	
			в абс. цифрах	в %%
1. Торги за яйця . . .	3,587.081	4,362.730	775.649	21·6
2. „ „ збіжа . .	1,250.314	5,431.370	4,181.056	334·4
3. „ „ живину .	434.941	1,092.273	657.332	151.1
4. „ „ клоча . .	35.779	62.706	26.927	75·2

На загальну суму торгів ОСК за яйця в 1936 р. (4.362.730) через ЦС продано: за кордон 21.562 скрині яєць на суму зол. 1 міл. 954.548, до Данціґу — 5.000 скринь яєць на зол. 387.275, в краю — 3280½ скринь яєць на зол. 224.193. Решту — продали ОСК у власнім заряді. Скількість виекспортованих за границю скринь яєць в 1935 р. (15.485 скринь) становила 31.5% загального збуту яєць в тім році, в 1936 р. процент експорту яєць зріс о 4.9%, в порівнанню до 1935 р. і дав 36.4% експорту у відношенню до загального збуту яєць 1936 р.

На загальну суму торгів ОСК за збіже (5.431.370) через ЦС в 1936 р. було продано 21.534 тон рослинних продуктів на зол. 3.835.423. Це збіже продано частинно на заграничних ринках, частинно — на біржі у Львові. Решту збіжа продали ОСК у власнім заряді (без посередництва ЦС).

На загальну суму торгів ОСК за живину (1.092.273) [3]) — через ЦС продано в 1936 р. на краєвім ринку 676.719 кґ (безріг — 634.578 кґ, дробу — 26.497 кґ, рогатої худоби — 15.644 кґ) на зол. 541.776; експортовано через ЦС — 602.465 кґ на зол. 550.497.

На загальну суму торгів ОСК за прядиво в 1936 р. (62.706 зол.) через ЦС продано 54.791 кґ на зол. 47.007.32.

Як протягом 1934—1936 рр. змінювалися відношення доходів б-тто, коштів завідування і річних надвишок до всіх торгів ОСК, показує слідуюча табеля:

Табл. 7.

Відношення доходів Б-тто, коштів завідування і річних надвишок зо всіх торгів ОСК.:

	1934 р.	1935 р.	1936 р.
Торги всіх відділів . .	16,378.648	17,182.660	26,072.785
Доходи btto від торгів	911.903	945.194	1,379.159
% доходів btto до торгів	(5·57)	(5·50)	(5·29)
Кошти завідування	**836.974**	**827.187**	**865.263**
% к. завід. до торгів	**(5·11)**	**(4.81)**	**(3·32)**
Ріжні надвишки . . .	3.115[4])	72.914	228 869
% до торгів.	(0·02)	(0·4)	(0·8)

Як бачимо, в міру зросту торговельних операцій ОСК, доходи б-тто з них дещо маліють (з причини зниженої калькуляції товарів), дуже помітно також зменшуються кошти завідування союзів і в значній мірі ростуть їх білянсові надвишки. Все це разом свідчить про добру господарку ОСК, їх ощадну адміністрацію і торговельну справність.

Торговельну вірність ОСК в 1936 р. до своєї надбудови ЦС показує слідуюче зіставлення, а саме:

Табл. 8.

Торговельна вірність ОСК до ЦС в 1936 році:

2	ОСК	зберегли	вірність	до УС	від	19%	до	39%
8	„	„	„	„	„	39 „	„	55 „
7	„	„	„	„	„	55 „	„	69 „
9	„	„	„	„	„	69 „	„	80 „

Ці два зіставлення пояснень до себе не вимагають. До них треба хіба додати, що більші розмірою союзи, як правило, вика-

[3]) Дані з ЦС. (обороти ОСК і С. Госп.).

[4]) По відтягненню страт.

зують більшу торговельну вірність до ЦС. Причина цього явища почасти в тім, що дрібним союзам часто не калькулюється спроваджування товарів з ЦС у малих кількостях.

Висліди річної торговельної діяльности ОСК показує слідуючий їх збірний рахунок страт і надвишок, а саме:

Табл. 9.

Збірний рахунок страт і надвишок 26 ОСК з днем 31. XII. 1936 р.[5]):

Страти:		Зиски:	
Кошти завідування . . .	865.263	Торги	1,376.109
%% і провізії	47.651	Виробничі (мясарня) . .	3.050
Амортизації	80.790	Нерухомости	1.866
Страти на довжниках . .	76.148	Інші доходи	88.845
Інші страти	171.149		
Надвишки	228.869		
	1,469.870		1,469.870

Наведений збірний рахунок страт і надвишок 26 ОСК за 1936 р. замкнено білянсовою надвишкою у висоті зол. 228.869, яку надвишку спричинили всі 26 ОСК.

Висліди річної діяльности ОСК за три роки ілюструє слідуюча табеля, а саме:

Табл. 10.

Матеріяльний вислід праці ОСК за 1934—1936 рр.:

Роки	Білянсові страти	Білянсові надвишки	Збільшення	
			в абс. цифрах	в %%
1934	47.597	50.712	—	—
1935	—	72.914	22.202	43·8
1936	—	228.869	178.157	351·3

Як показує табеля, ні один ОСК за останні два роки своєї праці не закінчив свого ділового року білянсовою стратою. Рік 1936, завдяки поліпшеній господарській конюнктурі, у великій мірі побільшив білянсові надвишки ОСК, які з 72.914 зол. 1935 р. виросли до зол. 228.869 у році 1936, що дає збільшення о 351.3% у відношенню до 1934 р. і — збільшення о 213.9% у відношенню до 1935 року.

Загальний матеріяльний стан 26 ОСК з кінцем 1936 р. представляє слідуючий їх збірний білянс, який тут подається з рівно-

[5]) Дані на підставі звітів з ревізії.

часною аналізою його поодиноких складових частин, а саме:

Табл. 11.

Аналіза збірного білянсу 26 ОСК з днем 31. XII. 1936 р.)[6]:

			% відношення 1936 р.	% відношення 1935 р.
АКТИВА				
1. Ліквідність:				
Каса	90.003			
Льокації	87.004			
Цінні папери	8.138			
Запас товарів і продуктів	2,387.891	2,578.036	52·76	39·46
2. Ліквідність:				
Довжники	497.885			
Переходові	419.974			
	917.859			
По потрученню редукційних фондів (резерва на сумнівні належитости)	30.459	887.400	18·16	27·26
3. Ліквідність:				
Уділи — льокати	354.731			
Рухомости	299.654			
Нерухомости	1.071.852			
	1,726.237			
По потрученню редукційних фондів	305.453	1,420.784	29·08	33·28
Білянсова сума		4,886.220	100·00	100·00

			% відношення 1936 р.	% відношення 1935 р.
ПАСИВА				
1. Ліквідність:				
Вірительности:				
а) доставці	693.528			
б) банки	176.429			
в) векслі	1,150.855			
г) готівкові вірителі	694.514	2,715.326	55·57	52·56
2. Ліквідність:				
Переходові	326.818	326.818	6·69	11·91
3. Ліквідність:				
Власні фонди:				
а) уділи	1,096.037			
б) заплачені фонди	490.109			
в) інші спец. фонди	29.061	1,615.207	33·06	33.72
Білянсова надвишка	228.869	228.869	4·68	1·81
Білянсова сума		4,886.220	100·00	100·00

Коли ми порівняємо поодинокі позиції збірного білянсу 26 ОСК за 1936 рік з анальогічними позиціями збірного білянсу 27 ОСК за 1935 рік — то знайдемо слідуюче:

[6]) Дані на підставі звітів з ревізії.

Табл. 12.

Власні фонди ОСК:

	1934 р.	%%	1935 р.	%%	1936 р.	%%
Уділи	934.500	70·3	937.533	65·3	1,096.037	60·4
Зап. фонди. . .	392.463	29·5	425.058	29·6	490.109	27·0
Надвишки . . .	3.115[7]	0·2	72.914	5·1	228.869	12·6
Разом . .	1,330.078	100	1,437.505	100	1,915.015	100

Табл. 13.

Чужі фонди ОСК:

	1934 р.	%%	1935 р.	%%	1936 р.	%%
Доставці. . . .	565.020	21·3	629.490	24·2	693.528	22·8
Банки	143.152	5·4	157.169	6·0	176.429	5·8
Векслі.	763.440	28 9	727.964	27·9	1,150.855	37·8
Гот.кред.(вклади)	840.762	31·8	609.367	23·4	694.514	22·8
Інші (перех.) . .	333.209	12·6	481.319	18·5	326.818	10·8
Разом . .	2,645.583	100	2.605.219	100	3,042.144	100

Табл. 14.

Сума капіталів:

	1934 р.	%%	1935 р.	%%	1936 р.	%%
Власні фонди . .	1,330.078	33·5	1,435.505	35·5	1,815.015	37·4
Чужі фонди . .	2,645.583	66·5	2,605.219	64·5	3,042.144	62·6
Разом . .	3,975.661	100	4,040.724	100	4.857.159	100

Наведені табелі показують:

1. Збільшення власних фондів 26 ОСК на зол. 484.937, що дає 36.1% збільшення, в порівнанню до 1934 р., а в порівнанню до 1935 р. — збільшення виносить зол. 379.510, то є 26.4%.

Коли ж до суми уділів, зап. фонду і білянсової надвишки ОСК за 1936 рік дочислити зол. 29.061 (власні фонди спеціяльного призначення), тоді все власне майно союзів винесе зол. 1 міл.

[7]) По потрученню білянсових страт.

844.076, що дає 37.7% білянсової суми і виказує збільшення, в порівнанню до 1935 р. — у висоті 28.4%.

2. Збільшення чужих фондів на зол. 396.561, що дає 15.0% збільшення до 1934 р., а в порівнанню до 1935 року це збільшення виносить зол. 436.925, то є — 16.8%.

3. Збільшення всіх оборотових фондів ОСК о суму зол. 881.498, що дає 22.2% збільшення, в порівнанню до 1934 р., а в порівнанню до 1935 р. збільшення виносить зол. 816.435, то є — 12.0%.

Збільшення оборотових фондів ОСК (власних і чужих) пояснюємо поширенням збутових операцій в 1936 році.

Слідуюча табеля дає картину зміни в стані довжників, вірителів, запасу товарів, рухомостей та нерухомостей 26 ОСК, в порівнанню до 1934 і 1935 рр., а саме:

Табл. 15.

	1934 р.	%% до біл. суми	1935 р.	%% до біл. суми	1936 р.	%% до біл. суми
Запас товарів . .	1,267.647	31·5	1,507·230	37·3	2,387.891	48·9
Довжники . . .	1,036.835	25·8	676.416	14·3	497.885	10·2
Вірителі	2,312 374	57·5	2,123.900	52·6	2,715.326	55·6
Рухомости . . .	300 688	7·5	292.173	7·2	299.654	6·1
Нерухомости . .	981.962	24·4	1,006.150	24·9	1,071.852	21·9

Як бачимо, запас товарів 1936 року зріс в порівнанню до 1934 р. о зол. 1.120.244, що дає 88.4% збільшення. В порівнанню до 1935 р. запас товарів зріс о зол. 880.661, що дає 58.2% збільшення.

Довжники 1936 року змаліли в порівнанню до 1934 р. о зол. 538.950, що дає 51.9% зменшення. В порівнанню до 1935 року довжники змаліли о зол. 178.531, що дає 26.4% зменшення. Треба зазначити, що в 1936 році довжники в значній мірі змаліли коштом відписання нестягаємих довжників. В 1936 році було відписано нестягаємих довжників на суму зол. 101.706, що становить 56.9% цілого зменшення.

Вірительности ОСК в 1936 р. збільшилися о зол. 402.952 в порівнанню до 1934 р. (17.4%) і о зол. 591.426 (27—28%) — в порівнанню до 1935 р.

Збільшення вірительностей пояснюємо браком власних капіталів на поширення збуту продуктів сільського господарства членів. Як було вже зазначено — торги зі збуту с. г. продуктів зросли в 1936 р. о 135.5%.

Повищі табелі дають підставу твердити, що окружні осе-

редки вже нарешті стали на шлях правильного господарського розвитку. В 1936 році, як бачимо, вже осягнено богато, але далеко ще не все. Перед ОСК ще стоять такі найголовніші завдання: побільшити й поглибити в дальшій своїй праці скооперовання збуту продуктів сільського господарства своїх членів, побільшити власні фонди, стремлючись до повної самовистарчальности, остаточно припинити боргову систему в своїй торговельній політиці та перевести працю в напрямі заснования нових кооператив та санования підупавших, а також подбати про поширення кооперативної свідомости в районах своєї праці.

II. Орґанізаційна праця ОСК в 1936 р.

26 ОСК з днем 31. XII. 1936 р. затруднювали в своїх орґанізаційних відділах 70 осіб, які протягом 1936 р. витратили на орґанізаційно-інструкторську працю 19.001 днів (в 1935 р. — 13.424 днів). З цієї скількости днів витрачено: на люстрації і виготовлення білянсів — 7.289 днів (3.076 люстрацій і білянсів), на анкети — 1.357 днів, на інші орґанізаційні поїздки — 5.455 днів.

Коли ж взяти під увагу працю всіх орґанізаційних осередків (ОСК, КОК і т. п.), то в 1936 році на цю діяльність витрачено 17.576 днів, а саме: на люстрації (2.825), білянси (1.948), противоргові і інші поїздки технічного характеру (1.669) — витрачено разом 12.123 дня. На кооперативні курси витрачено 642 днів. Протягом цього часу переведено 20 курсів для книговодів, 38 курсів для крамарів, 33 курси для контр. комісій і 6 загально-кооп. курсів. На переведення заг. зборів, анкет і іншого характеру орґанізаційну працю зужито разом 4.811 днів.

В 1936 році при ОСК було 12 пропаґандисток і 35 аґрономів, з яких 10 було на етаті ОСК, а 25 — при філіях »Сільського Господаря«. В 1936 р. на кооп. пропаганду витрачено 1.408 днів, а на аґрономічні поїздки — 956 днів. На аґрономічну працю в 1936 р. ОСК виплатили 32.080.41 зол.

В 1936 р. на 1 люстратора в 26 ОСК припадало в пересічи 30 кооператив. При обрахованню пересічи, бралося під увагу не кількість членів, а кількість всіх кооператив для загального закупу і збуту в районі.

Коли взяти під увагу кількість кооператив (в пересічи) на 1 інструктора-люстратора в кожнім ОСК осібно, тоді дістанемо таку картину навантаження люстраторської роботи, а саме:

Табл. 16.

Пересіч кооператив на 1 інструктора в 1936 р.

15	ОСК	виказали	пересіч	кооператив	на 1 люстратора	від	20	до	30 кооп.
8	„	„	„	„	„	„	30	„	40 „
1	„	„	„	„	„	„	40	„	50 „
1	„	„	„	„	„	„	50	„	60 „
1	„	„	„	„	„	„	60	„	75 „

Як бачимо з наведеного зіставлення, навантаженість праці інструкторів в ОСК ще є дуже й дуже велика. Більшість ОСК конечно потребує зміцнення своїх орґанізаційних відділів новими силами.

Перевантажені технічною працею в районі інструктори не мають вільного часу на доповнення свого знання з одного боку, а з другого — не мають фізичної можливости виконати покладену на них роботу в районі, залишаючи, не зі своєї вини, без орґанізаційно-технічної обслуги часами досить велику скількість своїх кооператив. Так, в 1936 р. здебільшого з цієї причини не обслідженo 252 коо-ви для загального закупу і збуту і 51 кредитових кооператив. За збільшення складу орґанізаційних апаратів ОСК новими силами промовляє також і та обставина, що в районах праці Союзів ще є нескооперованих 585 громад (дані без районів Тернополя і Сянока), що чекають ще на орґанізаційні заходи з боку дотичних союзів.

Коли стати на тім становищу, що інструктор повинен обовязково бодай раз на рік зробити технічну провірку кооперативи, то і тоді праця орґанізацийних відділів ОСК в 1936 р., на загал, не дописала. А коли крім чисто-технічної обслуги кооператив, взяти на увагу ще й чисто орґанізацийну працю в районах, тоді праця орґанізаційних апаратів ОСК має ще дуже богато до побажання. З тої причини справа кооперативної свідомости на місцях, справа збутової акції, справа масового членства і протиборгова акція — орґанізацийними відділами ОСК у великій мірі була і є занедбана.

Як вислід цього занедбання, деякі союзи виказують понижче 50% скооперовання своїх районів, а 725 кооператив[8]) товарові манка, які були виказані в 1936 р. на загальну суму зол. 109.888 і 187 кооператив — касові недостачі на зол. 7.603.

Кооперативні курси, що відбулися в краю протягом 1936 р., мали майже виключно спеціяльний характер (дошкіл книговодців, крамарів, членів контр. комісій). На довші загально-кооперативні курси ОСК в 1936 р. не звертали належної уваги.

В цій, культурно-освітній ділянці кооперативної праці ОСК на загал бракує систематичности та пляновости. Кооперативне ж освідомлення мас є єдино-правильною основою нашого дальшого кооперативного поступу, а тому пляновому ширенню кооперативної освіти на місцях в майбутніх річних плянах праці ОСК має бути присвячена спеціяльна увага та відведене належне місце.

П. Панченко.

---

[8]) Дані з 22 орґ. осередків.

До яких вислідів може довести „наукове" орудування статистикою*)

Відповідь проф. Е. Ромерові.

На основі прилюдного листування у пресі поміж през. інж. Ю. Павликовським та проф. Ґломбінським про ролю української кооперації переслав проф. Ромер до редакції »Вєку Нового« (і мабуть до інших польських часописів) листа, що його помістив згаданий часопис у ч. 10761 з дати 7. квітня ц. р. під наголовком »Рускє кооперативи яко мобілізація і оподаткованє«. Вже сам наголовок статті вказує на те, що проф. Ромера не переконали вияснення през. Павликовського і він старається дальше »доказати«, що українські кооперативи таки не мають нічого спільного з господарським завданням, лише **служать як засіб політичної мобілізації й оподаткування.** Для обоснування цього свого твердження наводить він дані переважно з життя української молочарської кооперації і тому почуваюся на цьому місці до обовязку дати всесторонню і прилюдну відповідь, тимбільше, що проф. Ромер, як людина з фірмою науковця, оперує статистичними даними, які можуть у декого викликати враження непомильности.

Відповідь цю даю в дещо припізненому речинці, бо вимагала вона великого вкладу праці для основного розсліду статистичних даних, а з другого боку мав я на перешкоді навал біжучих праць, звязаних з Загальними Зборами Союзу та ревізією, переводженою Ревізійним Союзом Українських Кооператив і Кооперативною радою. Всеж таки відповідь ця не тратить через те ані трохи на актуальности, коли зважимо, що напасти на наш Союз ще й досі не вгавають.

Відповідатиму для вичерпання цілости справи не тільки на заміти, пороблені проф. Ромером у названій статті »Вєку Нового«, але теж у його брошурці, виданій у лютім ц. р. під н. »Польскі стан посядання на полудньовим всходзє Ржечипосполітей«.

Проф. Ромер опирає всі свої заміти у відношенні до молочарської кооперації на публікації Головного Статистичного Уряду під наголовком »Статистика спулдзєльні звйонзкових 1928—1933« і звідси робить свої сакраментальні висновки. Очевидно, що свою відповідь даю на основі тих самих джерельних матеріялів.

Які ж то статистичні матеріяли послужили проф. Ромерові до твердження, що українська кооперація оподатковує свою суспільність!

А ось числа статистики. Число працівників в українській молочарській кооперації зросло з 264 осіб у 1929. р. аж на 1.572 особи в 1933. р. Видно, що проф. Ромера не переконують ще вияснення през. Павликовського в цій справі під адресою проф. Ґломбінського (які, до речі, були опубліковані ще перед появою статті у »Вєку Новім«), де виразно доказано на підставі тої самої статистики, що платні і винагороди в усій українській кооперації були в 1928. р. 2,743.000 зол., а в 1933. р. були мало що вищі, бо всього 2,813.000 зол.!

Не поміг тут теж нічого апель през. Павликовського до наукових дослідників, щоби вдумчиво застановилися на такою аномалією, як пятикратне збільшення числа працівників в українській кооперації за час 5 літ, при рівночаснім зрості суми збірних поборів на неповних 3%. Виходить, що такі арґументи не промовляють до переконання п. проф. Ромера, тому я постараюся навести ще додаткові докази на цю саму обставину, і то з тої самої публікації, з якої проф. Ромер черпав свої відомости.

У »вступних заувагах« до публікації Головного Статистичного Уряду пише п. Б. Москалік між іншим на стороні XXXI. отсе: "W celu uniknięcia błędów w rozumowaniu i zapobiegnięcia mylnych wniosków, tablice zamieszczone w publikacji wymagają równoczesnego posługiwania się uwagami wstępnymi".

Цього роду вимога вндноситься передовсім до тих людей, які під науковою фірмою беруться до розгляду статистичних даних. Лише п. проф. Ромера це мабуть не обовязує, бо він собі зовсім свідомо іґнорує такі уступи

*) Передрук з »Діла« чч. 127—130.

у вступних завагах, які кожній, навіть невченій людині вияснюють безспірно оцю аномалію пятикратного зросту числа працівників в українській кооперації при рівночасно майже незміненій висоті їх винагороди. У тих саме вступних увагах на стор. XXXI. пише п. Москалік дослівно таке:

„Dane liczbowe dotyczne pracowników należy traktować z dużą ostrożnością i wyłącznie jako orientacyjne. Przyczyną tego jest brak sprecyzowanego w ruchu spółdzielczym pojęcia pracownika".

І зараз на цій самій стороні.

„W r. 1930 w porównaniu z rokiem poprzednim w spółdzielniach rolniczo-spożywczych występuje gwałtowny wzrost liczby pracowników najemnych. Wzrost ten jest wynikiem wyłącznie zmiany pojęcia pracownika najemnego w rocznikach statystycznych Związku Rewizyjnego Spółdzielni Ukraińskich we Lwowie. Wymieniony Związek traktuje obecnie jako pracowników najemnych wszystkich pracowników oraz członków zarządu spółdzielni, otrzymujących chociaż by minimalne wynagrodzenie".

Sapienti sat! Так закінчив проф. Ромер свою статтю у »Вєку Новім« і мені приходиться тільки те саме повторити. Для людей доброї волі вистане ще згадати, що це »паперове« збільшення числа працівників у молочарській кооперації було ще виразніше, бо там переґруповано до числа працівників такі особи, як кружлівкарів і доставців молока та сметани, що виконують лише годинну або кількагодинну працю за мінімальною винагородою; тих людей до того часу не ведено в реєстрі працівників. Ось і розвязка цієї глибокої тайни політичної мобілізації.

З черги приступаю до опрокинення дальших замітів, що відмовляють українській молочарській кооперації її господарських завдань. Для обґрунтування цього свого твердження послуговується проф. Ромер перш за все таким »науковим« матеріялом, як:

1) **Порівнання пересічної білянсової суми в золотих на одного члена кооперативи** між »Унією Звйонзкуф Спулдзєльчих« (під назвою польська кооперація!) та Ревізійним Союзом Українських Кооператив (під назвою »руска« кооперація). На марґінесі цього порівнання треба звернути передовсім увагу на таку »дрібоньку« наукову несталість, як підтягання під назву польської кооперації лише кооператив »Унії Звйонзкуф Спулдзєльчих«, в якій гуртуються майже виключно кооперативи з Познанщини, з території б. німецької займанщини, матеріяльно найсильніші, та промовчування зовсім статистичних даних щодо польських кооператив »Зєдночєня Звйонзкуф Спулдзєльні Рольнічих«. Зате під спільною назвою »руских« кооператив помістив проф. Р. збірні висліди українських і русских кооператив, хоча є відомою річю, що ці останні є в занепаді й обнижують загальний господарський рівень у некорисгь українських кооператив. Такий підхід до справи п. проф. Ромера, видно, допускальний, коли йде про »доказ« політичного наставлення у відношенні до української кооперації.

Але залишім ці »дрібниці« і займімся тим матеріялом, що його подає сам проф. Ромер на 37. стор. своєї вище названої брошури. Там маємо такі порівнуючі статистичні **дані молочарської кооперації** про пересіч білянсової суми в золотих на одного члена в поодиноких роках:

	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Унія	287	327	480	450	432	370
РСУК і РРСК	86	106	74	46	43	30

І ці саме цифри мають бути незбитим доказом на вищу господарську справність польських молочарських кооператив (у дійсности кооператив »Унії«) у відношенні до української кооперації?!

Не знаю, відки проф. Ромер витягнув цей »розторощуючий науковий критерій« до оцінки господарської справности кооператив на основі порівнання білянсових сум у відношенні на одного члена. Бо з таким критерієм не стрічався я досі ані в своїх студіях, ані ніде у практиці. Підхід цей піддаю такій критиці:

а) **Кооператива, яка має мало членів, малі власні фонди, а великі довги (зобовязання), має високу пересіч білянсових сум, що припадають на одного**

члена, але це ще не вказує, що вона є господарсько справна. Навпаки, **така кооператива може всеж таки працювати з високими дефіцитами, або й зовсім не вести статутової діяльности-** І той самий критерій дає проф. Ромерові підставу твердити про господарську справність, хочби така кооператива — теоретично беручи — була паперовим трупом!

б) Основним завданням кожної кооперативи є зріст власних фондів, які в міру припливу заступають у здорових кооперативах чужі фонди (довги), через те білянсові суми в нормальнинх умовинах не повинні зростати у перечисленні на одного члена. Ба, що більше, при нагальнім зрості числа членів, які вплачують свої уділові паї дрібними ратами, ця білянсова пересіч може за якийсь час навіть зменшуватись, як це саме було в нашій молочарській кооперації до переорґанізації. Але це ще не є доказ ослаблення господарської справности.

в) Цей факт, що пересіч білянсових сум на одного члена в українській кооперації є така низька, може тільки послужити для вдумчивої і неупередженої людини як доказ, що наша кооперація є масовою орґанізацією, яка обєднує незаможних, дуже часто не з власної вини, дрібних хліборобів, але нічого більше!

г) Крім цього кооперативи »Унії« підвищили свої білянсові суми, **ввівши від 1930 р. т. зв. редукційні фонди, себто резерви на уморення рухомостей і нерухомостей,** які в українській кооперації в білянсі зовсім не виказувались. В якій мірі вплинуло це на збільшення білянсових сум у пересічі на одного члена в кооперативах »Унії«, подаємо отсі дані: в 1930 р. — 10 зол., в 1931 р. — 25 зол., в 1932 р. — 33 зол., а в 1933 р. — 36 зол.

А накінець запитаю п. проф. Ромера, чому він при своїх дослідах не подав цього самого порівнання польських кооператив »Зєдноче,ня Звйонзкуф Спулдзєльні Рольнічих« зі Союзом німецьких кооператив у Польщі?

Я його виручу і подам, з тої самої статистики, пересічі білянсових сум у золотих, що припадають на одного члена в цих двох Союзах:

	1928	1929	1930	1931	1932	1933
»Зєдночене«	75	89	94	98	93	89
Німецькі кооп.	1150	1354	1432	1371	1437	1499

Чи по такому статистичному порівнанні не задумує п. проф. Ромер витягнути на підставі тих самих льоґічних преміс такого висновку, що польські кооперативи »Зєдночення« переводять політичну мобілізацію, а господарська справність німецьких кооператив є аж 15 разів більша?!

*

На доказ господарської справности і живучости українських кооператив у порівнанні до інших наведу тут інші критерії які вже приняті в наковому світі:

а) Одним з них є оцінка, **кілько разів оберне якесь підприємство за рік своїм плинним майном.** До плинного майна зачислюємо такі позиції: готівка, належности від торговельних централь, льокати, ріжні довжники, запаси товарів і сирівців і т. зв. ріжні активи. Коли ці суми поділимо через торги, то дістанемо многократність оборотів плинним майном.

І ця само статистика, якою послуговувався проф. Ромер, виказує, кілько разів обернули кооперативи поодиноких Союзів своїм плинним майном:

Кооперативи:	1930	1931	1932	1933
»Унії«	13	12	10	8
»Зєдночення«	12	11	8	8
Українські кооп.	18	13	10	8
Німецькі кооп.	17	18	15	12

З цього зіставлення бачимо, що українські кооперативи перевищують під цим оглядом всі польські кооперативи, а лише у двох останніх роках є рівні з польськими.

б) При оцінці господарської справности, зокрема здорових основ кооператив, послуговуються фахівці порівнанням **відношення власних фондів до чужих.** Коли приймемо власні фонди за »1«, то чужі фонди були в молочарських кооперативах поодиноких Союзів у такій пропорції:

	1930	1931	1932	1933
»Унія«	2,90	2,63	2,41	1,79
»Зєдноченє«	1,04	0,92	0,76	0,71
Українські кооп.	1,22	0,90	0,73	0,49
Німецькі кооп.	1,50	1,43	0,99	0,70

З цього бачимо, що в українській кооперації відношення власних фондів до чужих було постійно найкорисніше, що означає здорові основи нашої кооперації, **опертої переважно на власні сили.** З другого боку »вилазить шило з мішка« про високі білянсові суми в перечисленні на одного члена кооператив **»Унії«, які працюють з поважними довгами (чужими капіталами).**

в) Ще досадніше бачимо це задовження, як безсумнівне мірило господарської справности на отсих статистичних порівнаннях:

	1931	1932	1933
»Унія«			
а) члени	23.723	24.332	27.276
б) уділи	1.610 тис. зол.	1.608 тис. зол.	1.616 тис. зол.
в) вірителі	5.841 тис. зол.	5.052 тис. зол.	4.993 тис. зол.
»Зєдноченє«:			
а) члени	205.023	199.071	210.879
б) уділи	5.275 тис. зол.	4.972 тис. зол.	4.483 тис. зол.
в) вірителі	6.920 тис. зол.	5.400 тис. зол.	5.024 тис. зол.
Українські кооп.:			
а) члени	35.399	42,771	61.173
б) уділи	357 тис. зол.	470 тис. зол.	552 тис. зол.
в) вірителі	655 тис. зол.	570 тис. зол.	396 тис. зол.
Німецькі кооп.:			
а) члени	5.847	5.808	5.962
б) уділи	815 тис. зол.	773 тис. зол.	768 тис. зол.
в) вірителі	4.310 тис. зол.	3.875 тис. зол.	3.561 тис. зол.

З цього зіставлення бачимо наглядно, що в українських молочарських кооперативах є найбільший і постійний зріст уділового капіталу при постійнім зменшуванні задовжування. Число членів за тих три роки зросло в українській молочарській кооперації на 73%, при рівночаснім зрості суми на уділах 54,62%. Тимчасом у кооперативах »Унії«, які собі бере за приклад проф. Ромер, зросло в тому самому часі число членів на **11**%, зате суми на уділах всього на **0,37**%.

г) А на закінчення цих виводів про господарську справність і висліди праці поодиноких кооператив нехай мені буде вільно ще навести матеріяльні висліди збірних білянсів окремих ґруп кооператив за рр. 1928—1933.

В нижче представленій табелі означуємо знаком »плюс« збірну білянсову надвишку, а знаком »мінус« вислідну білянсову втрату, все **в тисячах золотих:**

рр.:	1928	1929	1930	1931	1932	1933	за 6 літ:
»Зєдноченє«	+104	—145	—338	—604	—424	—189	—1596
»Унія«	+28	—54	—135	—290	—273	—125	—849
Українські кооперативи	+298	+129	—20	—50	—32	+10	**+335**
Німецькі кооперативи	+136	+96	—35	—67	—79	—64	—13

Отже наші молочарські кооперативи, по словам проф. Ромера негосподарні, виказали одинокі за 6 літ збірну білянсову надвишку в сумі 335.000 зол. в тому часі, коли кооперативи »Зєдноченя« мали білянсових страт на суму 1,596.000 зол.

Так отже, коли будемо підходити з безстороннього становища й без тенденції та оперувати справжніми науковими критеріями, то мусимо прийти до висновку, що наші молочарські кооперативи не тільки не є господарсько відсталі, але навпаки: вони проявляють велику живучість, оперту на свідомости й ідейности членів.

В дальшому приходиться мені розправитися зі замітом проф. Ромера про »опадаткування« членів в українській молочарській кооперації для вифантазованої політичної мобілізації, що у своїм висліді дає нібито гірші мате-

ріяльні користи для селян, ніж в інших кооперативних обєднаннях.

На »доказ« цього свого твердження кидає проф. Ромер у свому рефераті виголошенім на »зебраню обивательскім« у Львові 21. лютого ц. р., голословний закид, що кошти (які?) в ґрупі польських молочарських кооператив сягають 26—29 проц., а в українських 57 проц. (у відношенні до чого?). Усі мої зусилля не могли відкрити ґенези цих макабричних цифер, звідки вони походять та у відношенні до чого зродилися ці таємничі відсотки, тому не маю змоги на них відповісти. Припускаю, що ці цифри впали в порядку вічевих промов, які у декого не вимагають глибшого узасаднення, але зате роблять потрібне враження. На щастя, зафіксовано їх додатково друком у згаданій уже брошурці »Польські стан посядання«... Мабуть, щоб цю свою »помилку« злагіднити і виступити вже з »доказовим матеріялом«, як це лицює в часописній статті, подає проф. Ромер на сторінках »Веку Нового« з 7. квітня ц. р. вже статистичні дані.

На тому місці наводить він таке порівнання »коштів адміністрації кооперативного обороту молоком« (?!):

	1929	1930	1931	1932	1933
»Унія«	3.8	2.2	2.4	3	3
»Зєдноченє«	5.8	6.6	7.3	8	3
Українські кооперативи	6.2	20	20	**23.3**	**14.5**
Німецькі кооперативи	3.7	4.3	4.6	5.5	5.6

Справді переконливі цифри навіть для кожної необізнайомленої і незацікавленої людини! Кинувши їх на папір, уважає себе вже проф. Ромер вільним від усяких коментарів, але ми його не можемо від цього звільнити в імя відповідальности за зроблений закид. Читаєш, читаєш і з дива не можеш вийти! Звідки взялася така чудасія? Адже ж на основі цього виїмкового винаходу кошти адміністрації в польських молочарських кооперативах сягають 2—3 проц., найбільше 8 проц., в тому часі, коли ці кошти в українських кооперативах переступають у 1932 р. навіть 23 проц.! Щось тут таки мусить бути не в порядку, бо ще ніхто такого не чував, ані не видав, щоб якінебудь промислові підприємства у світі працювали при 2—3 проц. коштів адміністрації. Кожному хоч трохи втаємниченому в економічну працю відомо, що мало є таких навіть **торговельних** підприємств, в яких кошти адміністрації оберталисяб у межах від 2—3 проц., бо чейже самі податки зїдають половину з того! А щож говорити про дрібні хліборобські промислові підприємства, в яких є розмірно великий наклад праці людських рук та капіталу, заки той продукт піде до продажі як готовий!

Таким чином повстає загадка, що її не легко розвязати, бо п. проф. Ромер не був ласкав подати ані джерела, звідки він ті відомости черпає, ані теж дефініції, що він під коштами адміністрації розуміє та у відношенні до яких величин він дійшов до таких відсотків. І тому, що загадка ця варта таки труду, коли маємо до діла з цифрами людини з професорським титулом, то справді ми його не пожалували і тому вдалося нам відшифрувати цю тайну. Отже цифри ці походять знову зі статистики Головного Статистичного Уряду. Під поняття коштів адміністрації підтягає проф. Ромер **лиш винагороди членів управ та побори персоналу** і ці останні видатки обчислює процентово у відношенні до сум, виплачених за молоко (?!).

Так було вигідно п. проф. Ромерові, щоб осягнути згори намічену ціль, тому зпоміж одинацяти ріжних позицій коштів виробництва вибирає собі тільки дві. При чому з тих самих причин обчислює своє відсоткове відношення до виплачених цін за молоко, а не у відношенні до торгів, як це загально принято.

Пригляньмося критично такому ставленню справи:

1) Перш за все не вільно замикати очей на цю обставину, що **в малих ручних молочарнях (якими є українські кооперативи) винагороди для членів управ, зокрема для великого числа робітників, є непомірно високі в порівнанні з механічними молочарнями (кооперативи Унії)**, де людську працю вписують в одному випадку на винагороди персоналу, в другому на кошти руху. Звідси **у нас персональні кошти вищі, зате кошти руху нижчі, за які то п. проф. Ромер при свому порівнанні »забув«.**

2) Не доглянув теж п. проф. Ромер тої ріжниці, що випливає з аґрарної структури нашого села, з убожества населення та лихих комунікаційних засобів у порівнанні з Познанщиною, які **примушують нас, для зосередження потрібного сирівця на перерібки, опановувати великий терен з численними сметанковими збірнями по селах. Це вимагає великого числа платних кружлівкарів та довозчиків сметани до центральної молочарні, чого зовсім не знають великі парові молочарні Познанщини, до яких довозять самі селяни молоко на власний кошт.** А по відомім уже зачисленні цих усіх помічних робітників до ґрупи працівників мусять, річ очевидна, зрости цифри персональних поборів в українській молочарській кооперації.

3) По цих загальникових увагах пригляньмося вартости цієї статистики, коли брати з неї тільки відірвані позиції. Між усіми позиціями тої статистики, що нею користується проф. Ромер, находимо між т. зв. коштами »ведення« (винагороди управи, оплати персоналу, суспільні чинитьби, податки, датки на культ. цілі) ще дві позиції, а саме »інші видатки« та »без поділу«, які в інших союзах маркантно виріжняються своїми високими цифрами.

Для прикладу наведу порівнання, якими величинами падають оці незясовані »інші видатки« і »без поділу« на загальні кошти »ведення« в українських кооперативах і на кошти »Унії« в тисячах золотих:

	1928	1929	1930	1931	1932	1933
»Унія«, кошти ведення»	1814	3014	4075	4187	3484	2944
в цьому »інші« і »без поділу«	1356	1846	3325	3477	2889	2412
Укр. кооп., кошти »ведення«	1215	1132	985	1227	1136	1054
в цьому »інші« і »без поділу«	515	568	—	—	—	324

Кожний, хто тільки хоче трохи подумати, мусить прийти до висновку, що тут з тим поділом на окремі позиції щось знову не в порядку. Однак, щоб багато не розводитись, залишім слово за п. Б. Москаліком, який у свому вступі до статистики на стороні XXVII. каже дослівно таке:

„W spółdzielniach posiadających zakłady wytwórcze większość kosztów prowadzenia tych zakłaów (poza robocizną) umieszcza się w „innych wydatkach“. Do rubryki tej ponadto zaliczono czasami ogólne sumy kosztów prowadzenia tych spółdzielni, które nie podawały podziału kosztów prowadzenia. Pozycja „bez podziału“ obejmuje sumy, dotyczące tych spółdzielni i związków, które nie podały zupełnie podziału prowadzenia“.

Чи по такім авторитетнім вияснені можна ще сумніватися, що поодинокі позиції коштів ведення є нестислі, або неповні? Бо з браку докладного розподілу переливано все в два мішки: »інших видатків« і »без поділу«.

Щоби всеж таки звести користування статистикою на правильний шлях, подаю тут порівнання збірних коштів »ведення« в молочарнях »Унії« та українських кооперативах у відсотковому відношенні до торгів за набіл.

	1928	1929	1930	1931	1932	1933
»Унія«	12.21	14.82	17.50	19.26	21.73	22.45
Укр. кооп.	21.52	15.32	18.16	21	24.20	23.10

З цього порівнання відсотків треба зовсім виключити, як нереаальні цифри українських кооператив за 1928 р. бо тоді ще більшість українських молоч. кооператив була мішаного типу, отже визані там всі видатки »ведення«, разом з відділом споживчим а відсоткове відношення обчислено тільки до торгів за набіл.

Зате в дальших роках вже того яскравого »опадаткування«, якого дошукується проф. Ромер, не видно, бо ця ріжниця хитається заледви від 0.5 проц. до 2.47 проц. (у 1932 р.).

Всеж таки і ця ріжниця вимагає додаткових вияснень, чому то українські кооперативи виказують дещо вищий відсоток завідування:

1) Для цього наводжу **порівнання оплати податків у відсотках до торгів:**

	1928	1929	1930	1931	1932	1933
»Унія«	0.22	0.81	0.37	0.32	0.38	0.41
Укр. кооп.	2.01	1.05	1.08	1.21	1.10	1.15

Нема що казати, українська кооперація все таки солідний платник податків з усіми дальшими висновками. А додаймо ще до того всі додаткові спорідненні чинитьби, які поносить примусово передовсім українська кооперація, як кошти всяких комісій санітарних, будівельних, промислових і т. п. Тоді з певністю прийдемо до висновку, що ці дещо більші кошти завідування у нас вже всеціло виправлені.

2) Однак мене це не вдоволяє, я хочу доказати, що наші кооперативи працюють розмірно ще дешевше, ніж ставлені нам за взір проф. Ромером кооперативи »Унії«, коли відчислимо від наших видатків ті суми, що їх пожирає у нас додатково і примусово **ведення численних збірень сметани (сметанкарень).**

На підставі наших основних обчислень додаткові видатки в українських кооперативах, звязані з веденням сметанкових збірень, обтяжують нам виріб 1 кґ. масла пересічно по 15 с. Це дає в українській кооперації у відношенні до торгів за набіл такі відсотки обтяження адміністраційних видатків у поодиноких роках:

1929	1930	1931	1932	1933
2.25	3.08	4.18	5.03	5.34

Відіймім ці відсотки від видатків в українських кооперативах (коли хочемо рівне з рівним зіставляти), то зараз побачимо, наскільки дешевше ми працюємо від молочарень »Унії«.

3) Щоб довше не мучити читача цифрами, прошу собі лиш подумати вищі відсотки в кооперативах »Унії« з більшого задовження та всякого роду страти, про які вже була передше мова, а які не входять до ґрупи коштів »ведення«. Тоді будемо мати ще один причинок до того, де дешевші загальні кошти виробництва.

Правда, цього всього за мало. Доказати, що наші кошти завідування дуже мало ріжняться від інших молочарських кооператив, або виправдувати їх конечність непоборними перешкодами, не вичерпує ще всеціло порушеного питання. Проф. Ромер »приголомшує« нас другим арґументом: А глядіть, як то українська молочарська кооперація внаслідок своєї »політичної мобілізації разом з оподаткуванням« виплачує лихо доставцям за молоко! І тут-же до помочі прикликує собі таку статистику виплат за 1 літру молока в сотиках:

	1929	1931	1933
»Унія«	23.7	14.7	9.6
»Зєдночене«	21.1	13.1	9.6
Укр. кооп.	24.2	10.8	8.6
Нім. кооп.	24.3	14.6	9.5

Ніде правди діти, вже тут не така велика ріжниця, як у коштах адміністрації, поданих проф. Ромером (від 2 проц. в »Унії« аж до 23 проц. в українських кооперативах). Але всеж таки ріжниця і можна виправдати поставу проф. Ромера »в обороні бідного і використовуваного« українського хлібороба. Тільки, що тут усе заходить якесь »але« в цій нещасній статистиці, яке при совіснім орудуванні треба постійно розшолопувати:

1. Проф. Ромер знову не звернув уваги на одну невеличку нестислість: що кооперативи »Унії« і німецькі кооперативи відбирають від доставців повне молоко і **платять справді за літру повного молока**, а українські кооперативи відбирають тільки товщ з молока і **платять лише за товщ з літри молока,** бо пісне молоко забирають собі доставці **безплатно** назад.

Коли до цін, виплачуваних українськими кооперативами, дочислимо на літрі по 3 сот. за пісне молоко, (так його в Польщі оцінюють), то побачимо, що **виплата за повне молоко в українських кооперативах є таки вища.**

2. Мало того. Коли вже хтось оперує статистичними даними, то повинен усі основно переглянути, щоб не витягати хибних висновків. Маю тут на увазі способи згрошевлення того молока в кооперативах поодиноких союзів. Загально відомою є річчю, що найвищу ціну дістають люди за молоко, коли його продають безпосередньо до консумції, дещо меншу за молоко перероблене на сири й інші продукти, як казеїна і т. п., а вже **найнижчу при перерібці на масло.** Для орієнтації згадаю, що за молоко в безпосередній продажі до консумції

дістають кооперативи від 4—8 сотиків на літрі більше, ніж за те молоко, що його зуживаємо на виріб масла.

Тому теж не від речі буде приглянутися цифрам статистики, яке є відсоткове відношення торгів за повне молоко, за масло, за сири і за інші продукти у відношенні до загальних торгів двох обговорюваних союзів:

»Унія«	1929	1930	1931	1932	1933
молоко	10.6	11.2	9.4	12.6	11.5
масло	79.1	71.7	54.7	52.7	55.8
сири	2.7	2.0	1.0	0.8	1.1
інші продукти	7.6	15.1	34.9	33.9	31.6
Українські кооп.					
молоко	1.03	0.3	0.6	0.7	6.3
масло	64.3	97.3	96.5	96.6	90.8
сири	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
інші продукти	34.3	2.3	2.8	2.6	2.8

З цього бачимо, що в українських кооперативах перероблювалось (за винятком 1929 р., коли і так виплата українських кооператив за 1 л. молока була найвища зпоміж усіх кооператив) **коло 97 проц. молока на масло,** а в кооперативах »Унії« переважно лише **коло 55 проц.** Отже величезна більшість нашого молока йшла на найдешевшу перерібку — на масло.

При цій нагоді може нам хтось зробити заміт, що це вже вина орґанізації, коли ми не зуміли згрошевити більшости нашого молока у найбільш рентовній формі. Але, щоб не прийшлось цієї справи ще раз виянювати, мусимо з місця відповісти, що для збуту консумційного молока треба мати в сусідстві великі промислові чи торговельні осередки, привчену суспільність до зорґанізованих закупів молока і таку »непоказну« річ, як великі парові міські молочарні. Для перерібки молока на інші продукти, крім масла, потрібні фабручні уладження з машиновим устаткуванням. Там на заході було це все готове переважно ще перед війною. А у нас? Ще мабуть не всі забули, якто навіть безпосередньо по війні продавали у нас масло завинене в платочок, або в капустяний листок; а сьогодні масло від тих самих селян відходить у стандартовому опакуванні поза межі держави. Це все сталося за розмірно недовгий час, до того при відомих утрудненнях, за дрібненький гріш незаможного українського хлібороба і без якоїсь визначнішої матеріяльної помочі з державних банків. Чи в таких злиденних умовинах можна було подумати про якісь великі промислові підприємства? В останніх роках вже і в цьому напрямі виявляється у нас деякий поступ, але якуж то лють викликує у декого саме ця конструктивна робота, що підносить із занепаду господарський рівень нашого селянства і тимсамим приспорює матеріяльні надбання громадянам та державі!

3. Не можу теж тут поминути того факту про який була згадка передше при коштах завідування, що **виплата за молоко в наших кооперативах поменшується на ті збільшені кошти, що звязані з великим числом наших сметанкарень.** Та оплата на основі наших обчислень є пересічно на 15 сот. більша при виробі 1 кґ. масла, або 0.6 сот. у перечисленні на 1 літру молока. Не треба забувати, що хоча це є випливом нашого примусового положення, то всеж таки ці гроші для селян безповоротно не пропадають, але в більшості повертаються назад у формі винагороди до тих селян-членів кооперативи, які це молоко відкружлюють і довозять сметанку до центральної молочарні. Зате в познанських кооперативах селяни довозять своє молоко на власний кошт і їх дохід з молока фактично на стільки зменшується. Залишаючи на боці всі інші поправки у виплаті за молоко, приймають тут тільки ті основні ріжниці між ціною 1 літри повного молока та сметанкою з 1 літри молока по 3 сот. і ріжницю в коштах сметанкових збірень по 0.6 сотиків і з цими поправками дозволяю собі зреконструвати статистичні висліди, подані проф. Ромером. Щоб не попасти в нестисліcть, з розмислом пропускаю порівнання кооператив »Зєдноченє«, бо про ті кооперативи не можу сказати, щоб вони всі виплачували теж лише за повне молоко і деякі з них не мали сметанкових збірень.

Тоді вислід виплати за 1 літру повного молока в тих самих роках, про які згадує проф. Ромер, буде такий:

	1929	1931	1933
»Унія«	23.7	14.7	9.6
Укр. коп.	27.8	14.4	12.2
Нім. кооп.	24.3	14.6	9.5

Чи по такому зіставленні можна ще мати якісь сумніви, котрі кооперативи дають більше користи своїм членам?

Маю враження, що п. проф. Ромер, ціляючи в українську кооперацію, робить медвежу прислугу своїй таки суспільности, відвертаючи її увагу від дійсного стану річей. Так як колись люди з відомого табору присипляли свою суспільність байками про большевицькі рублі та німецькі марки в українській молочарській кооперації і думали, що самими репресіями можна і треба ідейну та корисну працю зліквідувати, так теж і сьогодні не треба обманюватися, що страшаком про »політичну мобілізцію та оподаткування« можна буде спинити органічний гін до кращої долі українського селянина.

Український нарід пізнав уже, якими шляхами треба прямувати до власного добробуту і з цієї дороги ніколи не зійде. Він теж уміє вже сьогодні оцінити важку й жертвенну працю (дуже часто серед злиденних умовин та перепон) своїх рідних синів.

Інж. А. Палій, директор Маслосоюзу.

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТУ

Кооперація в Югославії

І. До світової війни.

Розвиток кооперації на землях сьогоднішньої Югославії йшов ріжними шляхами з огляду на те, що частина югославянської території творила самостійний державний організм, а друга частина входила в склад давньої австро-угорської монархії. В самостійній Сербії кооперація мала своєрідний розвиток, мала попертя і фінансову допомогу держави; на землях, що належали до Австро-Угорщини кооперація стрічала труднощі.

Коли приходиться говорити про стан кооперації в Югославії, то треба взяти під увагу два періоди: перший буде обнимати час до 1919 р., а другий від 1920 р. до сьогодня. Обговорюючи розвиток кооперації до 1919 р. беремо під увагу Сербію з одної сторони, а інші землі з другої.

Предтечами кооперації в Сербії були »задруги«, яких початки сягають XIII. ст. Їх призначенням було: улегчити членам експльоатацію ріллі й боронити їх інтересів. Щойно 1894 р. основано першу кооперативу типу Райфайзена в селі Вляова. Після статуту цеї кредитової кооперативи можна було уділяти позички тільки членам і на час не довший як 2 літа. Ця кооператива занялася також закупом і розділом між членів насіння, машин і інших рільничих предметів за готівку або на кредит. Завдяки помочі зі сторони держави і інтелігенції, кооперація починає буйно розцвитати. Від 1904 до 1908 р. число членів зросло з 17.858 на 26.616, вони в 90% є рільниками. Число кооператив виносить 654.

Їх майно 2,400.000 динарів*), або 90 динарів на 1 члена. В 1908 р. повстає в Београді Центральна каса, дотована державним скарбом, вона мала обслугувати кооперативи кредитом. В 1909 р. вона уділила кооперативам 1,000.000 динарів (в золоті) позичок, тоді, коли власний оборотовий капітал кредитових кооператив не виносив більше як 300.000 динарів. Починаючи з 1900 р., розпочинається ріжничкування кооператив. Повстають кооперативи для спеціяльних цілей. Перша кооператива для загального закупу і збуту повстає 1903 р., а в 1909 р. їх число виносить 42; молочарських кооператив було 12. Найсильніший розвиток виказали машинові кооперативи, що їх число виносило 153 в 1909 р.

Від 1909—1919 р. р., внаслідок балканських воєн і світової війни не має даних про стан кооперації в Сербії.

В Хорватії і Словенії початок кооперації датується від оснування Рільничого Хорватсько-словінського Товариства в Аграмі 1849 р. Подібно як в Сербії, так і тут повстають спершу кредитові кооперативи. Вже в 1909 р. Хорватія і Словенія мають разом 271 кредитових кооператив, які обєднюють около 55.000 членів; рівночасно 225 кооператив для загального закупу і збуту має 34.500 членів.

Поруч Хорватів-Словінців також і Серби основують на цих землях кооперативи. В 1909 р. було вже 297 сербських сільських кредитових кооператив, що обєднували 10.000 членів.

Беручи хорватські, словінські і сербські кооперативи на хорватсько-словінських землях разом, осягаємо поважне число (в 1909 р.), бо 877 з 110.000 членами. Це становить 4.4% скооперовання цілого населення. В Босні й Герцеґовині предтечами кооперації були »пріпомочна заклади«, себто добродійні товариства, основані австро-угорським правительством в 1886 р., яких завданням було помагати матеріяльно бідному населенню. Щойно в 1904 (1905) р. Серби, а відтак і Хорвати починають основувати кооперативи. В 1914 р. було вже 128 сербських кооператив.

В Дальматії повстають перші кредитові кооперативи в 80-их роках XIX. ст. Вже 1906 р. число райфайзенок виносило 108.

Внаслідок світової війни кооперативний рух занепадає. Щойно по закінченні війни і обєднання всіх земель замешкалих Сербами, Хорватами і Словінцями в один державний організм відживає кооперативний рух і починає буйно розвиватися.

II. По війні.

Брак статистичних даних не дозволяє обхопити розвою кооперативного руху за час від 1920—1927 р. Ті скупі відомости, що маємо за цей час, вказують на постійний розвиток кооперації в Югославії. І так союз »Загальне обєднання сербських рільничих

*) 1 динар передвоєнний = 1 фр. швайц.

кооператив« числив 710 кооператив в 1911 р., 1.468 кооператив в 1920 р. і 2.021 з кінцем 1922 р.

»Центральний союз хорватських кооператив«, що в 1914 р. числив 286 кооператив з 39.381 членами, вже на початку 1919 р. обєднував 291 кооператив в Хорватії і Словенії та 64 кооперативи в Боснії і Герцеґовині.

Для зображення розвитку кооперації в Югославії подаємо кілька чисельних даних за 1927, 1930, 1931, 1932, 1933 і 1934 р. р.

Типи Кооператив	31.XII. 1927	%	31.XII. 1930	%	31.XII. 1931	%
	число кооператив					
кредитові . . .	3.676	65·9	4.418	62·4	4 407	59·5
для загального закупу і збуту	976	17·1	1.172	16·6	1.211	16·4
молочарські. . .	105	2·0	126	1·8	181	2·4
машинові. . . .	40	0·6	59	0·8	60	0·8
будівельні-мешканеві	70	1·3	81	1·0	89	1·2
збіжеві. . . , .	—	—	28	0·4	114	1·5
інші	744	13·1	1.212	17·0	1.425	18·2
Разом всіх кооп.	5.611	100	7.096	100	7.487	100
Членів кооп. . .	579.000		834.000		856.000	

Типи Кооператив	31.XII. 1932	%	31.XII. 1933	%	31.XII. 1934	%
	число кооператив					
кредитові . . .	4.552	57·9	4.624	56·2	4.604	53·99
для загального закупу і збуту .	1.363	17·3	1.566	19·0	1.783	20·91
молочарські. . .	159	2·0	170	2·1	193	2·26
машинові. . . .	63	0·8	65	0·8	—	?
будівельно-мешканеві	91	1·2	88	1·1	92	1·09
збіжеві	117	1·5	124	1·5	122	1·43
інші.	1.524	18·2	1.643	19·3	1.732	20·32
Разом всіх кооп.	7.869	100	7·869	100	8.526	100
Членів кооп. . .	894.000		894.000		1,061.000	

З повищого зіставлення бачимо, що кредитові і для загального закупу і збуту кооперативи творять 74,9%. Коли взяти під

увагу членів, то майже 90% їх рекрутується зпоміж селянства. Приймаючи на одного члена родину зложену з 10 осіб, осягнемо 73,17% скооперовання всего населення Югославії або 1 кооператива припадає на 1700 мешканців, а беручи під увагу рільні господарства — скооперовання виносить 53%. Югославянська кооперація є сильно зцентралізована. Коли візьмемо під увагу 1932 р., то на 6.376 кооператив (не вчисляючи 1.493 спеціяльних кооператив рільничого кредиту), тоді тільки 92 кооперативи не належали до союзів. Як ми вже вище згадали, найбільшою кооперативною централею являється »Загальне Обєднання сербських кооператив«. Основане 1895 р. з кінцем 1932 р. обєднувало 2.501 кооператив, в чому 1.136 з необмеж. відповідальністю. Оборот тих кооператив в 1932 р. виносив 3 міліярди динарів*) (проти 1,8 міліярда в 1931 р.). Однак торги впали зі 180 міліонів динарів в 1931 р. до 107 міліонів у 1932 р. Другою централею є Словінський Союз кооператив. Оснований в 1899 р. в Люблянї. З кінцем 1932 р. обєднував 663 кооператив з 151.700 членами, в чому було 336 кредитових кооператив. Оборот їх виносив в 1931 р. 1.219 міліонів динарів, а в 1932 р. зменшився на 592,3 міліонів динарів.

Крім того основано в 1927 р. в Люблянї Союз словінських кооператив. Він обєднував в 1932 р. 338 кооператив з 80.856 членами. Їх оборот в тому році виносив 112,8 міліонів динарів на 232,4 міліонів в 1931 р.

Хорватські кооперативи обєднані в 3-ох союзах. Найбільший з них це Центральний союз хорватських рільничих кооператив. Оснований в Загребі в 1910 р. обєднував в 1932 р. 336 кооператив з 47.108 членами. Оборот їх зменшився з 450 міліонів в 1931 р. до 316,7 міліонів в 1932 р., однак самі торги збільшилися з 7,8 міліонів динарів в 1931 р. на 11,1 міліонів в 1932 р.

Другою централею хорватських кооператив є Кооперативний Союз, оснований в Загребі в 1920 р. Обєднував в 1932 р. 156 коп-в (в тому 2 союзи) з 32.783 членами. Найбільшу ґрупу в ньому творять кредитові кооперативи (102). Торги їх впали з 3,3 міліонів динарів в 1931 на 2,7 міліонів в 1932 р. Також зменьшилися ощадности 9,0 міліонів в 1931 р. на 1,0 міліонів в 1932 р. Третою централею є Хорватське Аґрономічне Товариство, після ліквідації в 1924 р. відновлене в 1928 р. в Загребі. В 1932 р. воно обєднувало 126 кооператив з 13.145 членами. Інші союзи обєднують малу скількість кооператив. Коли візьмемо загальний оборот цих 22 союзів, то з днем 31 грудня 1932 р. він виносив 7,447 міліонів динарів на 7,450 міліонів в 1931 р. Торги зменшилися з 309,5 міліонів динарів в 1932 р. до

*) 1 динар = 0,12 зл.

168,8 мілонів в 1932, але вже в 1933 р. торги збільшилися і виносили 189,7 міліонів.

Всі союзи гуртувалися в Головному Кооперативному Союзі в Білгороді.

Пригляньмося блище поодиноким видам кооперації. На перше місце вибивається кредитова кооперація, в нас — кооперація для загального закупу і збуту. На основі статистичних даних за 1932 р. 2.575 кооператив (1977 кооператив не обнято статистикою), вони мали 434.00 членів, власні фонди виносили 16,1 міліонів динарів зол.*), позички 154 міліони динарів зол., а позички 143 міліони динарів зол.

Порівнання цих даних з даними нашої кооперації на зах.-укр. землях за 1932 р., дає такий образ:

		Кредитові кооперативи	
		югославянські	українські
Кооператив		2.575	376
Членів разом		434.000	104.466
На 1 Кооперативу членів		169	277
Власні фонди	квота в зол.	27,692.000	4,447.000
	на 1 члена	63·81	42·60
Вкладки	квота в зол.	264,880.000	7,171.000
	на 1 члена	610·60	68·70
Позички	квота в зол.	245.960.000	11,051.000
	на 1 члена	567·60	105·80

З повищого зіставлення бачимо, що українська кредитова кооперація перевищує югословянську тільки щодо кількости членів (64%) за те не дорівнює ані щодо власних фондів (югославянська має їх більше на 50%), ані позичок (більше на 436%), а передусім вкладок ощадности (більше на 788%). Ця остання цифра вказує на сильне поширення ідеї ощадности серед населення та його велике довіря до кооперативних установ.

Кооперативи для загального закупу і збуту є на другому місці, коли в нас вони на першому; відворотно як з кредитовою кооперацією. Дані за 1932 р. про 1.105 кооператив (258 кооператив не обнято статистикою) виказують 216.000 членів. Власні фонди 6,1 міліонів динарів зол. а довжників на квоту 5,6 міліонів динарів зол. Крім того було ще 2,4 міліони дин. зол. вкладок.

*) 1 динар зол. = 1,72 зл.

Треба зазначити, що в Югославії кожний вид кооперації приймав вкладки до обороту. Вкладки принимано в першу чергу тому, щоби приспішити повставання нових кооператив.

Порівнаймо тепер з нашими кооперативами:

		Кооперативи для загального закупу і збуту	
		югославянські	українські
Кооператив		1.104	2.282
Членів	разом	216.000	223.845
	на 1 кооперативу. . . .	196	98
Власні фонди	разом зол.	10,492.000	7,818.000
	на 1 члена в зол. .	48·50	35 06
Довжники	разом в зол.	9,632.000	2,852.000
	на 1 члена в зол. . .	44·60	12·75

Коли наша кредитова кооперація стоїть далеко поза югославянською, то кооперація для заг. закупу і збуту в дечому краще представляється від югославянської, а саме, що до боргів, які в Югославії є на 250% вищі від боргів в нашій кооперації; власні фонди є більші на 38%, а членів є вдвоє більше в пересічи на 1 кооперативу, чим в нас.

Молочарські кооперативи. З кінцем 1932 р. було їх 159. З того обнято статистикою 111. Вони мали 12.694 членів, 497.000 дин. зол. власних фондів. Вартість рухомостей і нерухомостей виносила 808.000 дин. зол. В порівнанні з нашою кооперацією був такий стан:

		Кооперативи	
		югославянські	українські
Кооператив		111	108
Членів	разом	12.693	40.970
	на 1 кооперативу. . . .	114	379
Власні фонди	разом	854.840	927.507
	на 1 кооперативу .	77.01	85·88
Рухомости і нерухомости		1,389.760	1,007.437

Ще краще представляється наша молочарська кооперація в порівнанні до югославянської. В нас і більше членів (223%) і краще вивінована у власні капітали (8,5%), а вартість нерухо-

мостей й рухомостей не дуже ріжниться, при чому ще треба взяти під увагу уморення, а про це не маємо відповідних даних, щоби порівняти ці вартости.

Ми взяли під увагу тільки 3 найбільші види кооперації. Побіч них є ще богато інших видів кооперації, яких в нас зовсім немає, або є дуже мало; і так:

Кооперативи для збуту збіжжа. Було їх з кінцем 1934 р. 122. В 1932 р. було їх 49 з 6.400 членами. Їх уділи виносили 123.000 дин. зол., 150.000 дин. зол. нерухомости і рухомости і 181.000 дин. зол. на довжниках.

Коперативи для годівлі і збуту живини, що їх було з кінцем 1934 р. 387. В тому році кооперативний збут живини виносив 23.402 штук безріг і 1.808 штук худоби.

Кооперативи для перерібки і збуту вина, яких було в 1932 р. — 98.

Помічна кооперація є сильно розбудована. Належать сюди кооперативи: машинові, рибацькі, електрифікаційні і здоровля.

Кооперативи машинові з кінцем 1932 р., яких було 51, мали 2.000 членів, їх власні фонди 70.000 динарів зол. (120.400 зл.), а зартість машин 105.000 дин. зол. (180.600 зл.).

Кооперативи рибацькі, яких було з кінцем 1934 — 48, мали 5.000 членів, 270.000 дин. зол. (464.450 зл.), а урядження 295.000 дин. зол. (507.400 зл.). Ці кооперативи знаходяться передусім в Дальматії.

Кооперативи електрифікаційні. Маємо дані тільки за 1932 р. з 48 кооператив, що мали 5.051 членів, власні фонди 325.000 дин. зол. (559.000 зл.).

Кооперативи здоровля. З кінцем 1934 р. було їх 114, що мали 45.000 членів або в пересічю на 1 кооперативу 395 членів. Всі ці кооперативи належали до союзу кооператив здоровля в Београді (Савез здравственіх задруґа).

Не зважаючи на крізу, що сильно відбилася на оборотах югославянської кооперації, мимо недостачі оборотових фондів і браку добре вишколеного персоналу (така сама болячка, що й в нас), кооперація виказує постійний розвиток. Беручи за підставу обчислення стан з 1927 р., бачимо, що кооперативний рух так зростав:

в 1930 р.	число	кооператив	збільшилося	на	26·5%	а членів	на	44·0%
„ 1931 „	„	„	„	„	33·4%	„	„	47·8%
„ 1032 „	„	„	„	„	40·2%	„	„	54·3%
„ 1933 „	„	„	„	„	47·6%	„	„	74·1%

Як бачимо з цего зіставлення, число кооператив на протязі 6 літ зросло до 2.669 або 47%, а число членів до 429.000 або 74,1%, а в 1934 р. число кооператив зросло знову на 246, а число членів на 53.000 або 5,26%. Дальше бачимо, що число членів

значно більше зростає, чим число кооператив, що вказує на поглиблення кооперативної ідеї серед широких верств населення.

Подав: **Іван Гурик.**

ДЖЕРЕЛА:

Місячне звідомлення Міжнародного Рільничого Інституту в Римі за 1935/36 р. р.

Zygmunt Chmielewski: Spółdzielczość rolnicza w rozmaitych krajach. Warszawa 1937.

РСУК: Статистика кооператив за 1932 р.

З польської кооперації

Польські обходи Свята Кооперації. Польська кооперація обходила свій День Кооперації 13. червня ц. року. Як доносить польська кооперативна преса, перебіг святкування був цього року живіший, як минулими роками. Величавий був похід кооперативний в Лодзі, в якому взяло участь кільканацять тисяч осіб. Гарні були обходи в Домбровськім Басейні і взагалі в робітничих осередках, де в святкуванню брали участь також професійні союзи й орґанізації молоді.

»День Кооперації« в Ліскові був сполученний з приїздом президента держави й найвищих державних достойників. Цього ж дня там мало місце відкриття Вистави Праці і Культури Села.

Союз »Сполем« подає, що 90% його кооператив улаштувало обхід Дня Кооперації. Попередніми роками цей відсоток не перевищував 60%. В сільських обходах визначалися участю орґанізації молоді.

Президент держави підчас свого побуту в Ліскові оглянув зокрема павільони рільничої кооперації й павільон власної продукції союзу Сполем та цікавився розвитком кооперативного промислу.

Міжсоюзна Комісія. 14 червня ц. року відбулося засідання комісій співпраці польського Союзу рільничих та зарібково-господарських кооператив та Сполем.

Предметом нарад було розмежування праці обидвох союзів на терені Полісся, Волині й Галичини. В справі кооператив здоровля рішено зголосити до Кооп. Ради внесок, щоби крім союзу »Сполем« також і рільничий союз опікувався такими кооперативами.

Що до сільських пекарень рішено їх оставити при Сполем, зогляду на великі трудности їх ведення під правним та інструкторським оглядом.

Вакаційні кооперативні курси для студентів. Для пропаґанди кооперації серед студентства Секція Молодих при Т-ві Кооператорів у Варшаві орґанізує в днях 1—14 серпня 1937 курс-табор у Ворохті.

В програмі курсу передбачено загальні виклади з кооперації, як також справу орґанізації зїзду кооперативної молоді з цілої держави. Загальний кошт участи 50 зл.

З ГОСПОДАРСЬКОГО ЖИТТЯ.

Зміни в селянськім господарстві в часі кризи. Опубліковані в 21. числі »Польскі Ґоспадарчей« зіставлення селянських бюджетів Пулавського Інституту за роки 1927—1935 обговорює в 23. числі цього журналу п. Б-іч. Він робить з тих чисел деякі інтересні висновки.

Передовсім впали готівкові видатки селянського господарства реально, не лише в цінах. Коли в р. 1929/30 на 1 селянське госпо-

дарство припадало 100 зл. видатку, то у роках 1930—1935, коли перечислити видатки на ціни з 1929/30 р. — видано всього 47, 3 зл. Значить, видатки зменшилися не лиш ціново, але реально більше ніж на половину.

Друга річ: які потреби потерпіли більше скорчення: на домашнє й приватнє господарство, чи на рільне господарство? Отже видатки на домашні потреби впали о 41,2%, а на рільне господарство — о 51,1%. Виходить, що видатки на рільне господарство зменшилися в більшій мірі, як видатки на консумції (ріжниця приблизно на 10%).

Найбільше потерпіли видатки на закуп погноїв і машин. Коли відняти їх цифру, то виходить, що видатки на продукційні цілі зменшилися всього на 5% більше, як на споживчі цілі. Відносно небагато зменшилися видатки на направу будинків і нові будови.

Автор каже: видатки селянина в Польщі на консумційні цілі й перед крізою були дуже скупі. Прямо трудно собі уявити, як їх можна було ще зменшити і то аж на 41%. Коли ж це сталося, то це свідчить про величезну натугу селянських господарств, в тім напрямі, щоб як мога менше редукувати в господарсько-продукційних видатках.

Що до того, як корчилися закупи промислових товарів, то числа дають такий образ: В часі крізи зменшилися видатки на закупно промислових виробів о 50,9%, а на закуп хліборобських продуктів о 39,1%. Ріжниця велика: 11,8% на некористь промислових виробів. Закуп соли впав найменше: 12,5%, мила і т. д. 25%, обуви 26,7%, світла 31,1 проц., білля — 40 проц., вугля 40,3 проц., одягу 43,4 проц.; інші впали більше.

Розвязання ще одного картеля-визискувача. Рішенням міністра торгівлі і промислу з 3. червня ц. р. розвязано картель продуцентів вугляного квасу, оснований в травні ц. р., в склад якого входило 10 фабрик, між ними дві зі Львова (К. Францель і Сини, Перша Галицька Фабрика Кв. В. с-ка з обм. відп.).

Картель цей повстав властиво вже у 1929 році як продовження давнішої змови з 1926 року. Перед його завязанням ціна вуглевого квасу була 5—6 зл. за бутлю 10-кілеву. По заснуванні картеля ціну піднесено відразу до суми 14 зл. для Шлеська—Варшави, зл. 15 для Королівства, зл. 16.— для львівської округи.

Досліди, що їх перевів Інститут Конюнктур і Цін показував, що власний кошт продукції виносив у 1931 році за 10 кґ.-бутлю всього зл. 5,71 вже з амортизацією, обезпеченням і консервацією.

Длятого у 1935 році Міністерство розвязало картель і зараз його ціна в наслідок вільної конкуренції впала до зл. 3.80 (місцями доходила до 6.- зл.). В травні ц. р. (1937) відновлено картель, який знову підніс ціни в деяких районах аж до 66%. Це було причиною поновного розвязання картеля.

Щойно при нагоді розвязання якогось картеля громадянство довідується щось ближчого про »добродійну« діяльність цих установ. Що би то було, якби інформовано про діяльність усіх картелів?

З ПРЕСИ і ЖИТТЯ

»Торговля і Промисл« в ч. 12. приносить статейку п. з. „Спільні крамниці«. У ній, покликуючись на ініціятиву Т-ва Польських Купців у Львові, пропаґує ведення торговельних підприємств у спільних льокалях. Як приклад подає таку спілку двох укр. кооператив у Львові: »Пласту« (спортове приладдя) з »Базаром« (ґалянтерія). Не маючи ще змоги удержати свій власний льокаль, ці дві кооперативи взяли до спілки порядніший льокаль і виходять на цьому добре, бо кошти домівки відразу зменшуються.

В цьому ж числі »Т. і Пр.« находимо допис з Глинян, з нарікання м на ревізора РСУК за те, що він »атакував« приватників. Другий допис з Рівного п. з. »Хто такий Гаврилко« розповідає якісь спомини про інспектора РСУК п. А. Гаврилка — з перед 7 літ. — Думаємо, що обидва заатаковані ревізори РСУК самі заберуть слово у своїй справі; в кожнім разі, що до першого допису, з Глинян, — вже згори можна сказати, що він безосновний, бо право критики приватного купецтва є правом кожного кооператора, так як приватне купецтво не вагається критикувати кооперацію. Річева критика — річ здорова.

У замітці п. з. »Суть кооперації« реферується про зїзд познанського відділу »Звйонзку Спулдзєльні Рольнічих і Заробково-Ґосподарчих«. На зїзді був реферат проф. Е. Тайльора про суть кооперації. Референт висловив погляд, що кооперація, хоч вийшла з утопійного соціялізму, одначе не вміє і не має до того даних, щоби усунути дохід з капіталу і зиск підприємця та що не має вищости над індивідуальною господаркою. З цих причин кооператори мусіли, мовляв, зрезиґнувати з великих гасел переведення реформи суспільного устрою через кооперацію. Так передавши думку проф. Т., »Т. і Пр.« додає від себе:

»Ці слова визначного польського вченого виголошені перед кооперативною авдиторією, можуть не подобатись кандидатам на суспільних реформаторів, та проте вони дуже влучно передають суть кооперації«.

Насовується думка: якщо справді кооперація не здібна зреформувати капіталістичну господарку, то чому її лякатися й ширити до неї зневохоту?

Яка шкода, що редакція »Торг. і Промислу« не читала прим. такого голосу, як кс. Ант. Залєвского (»Справоздане Спулдзєльні З'єдночене в Бялимстоку« — зреферовано в »Спулдзєльчи Пшеґльонд Науковиі« ч. 4 за 1937 р.) — де цей польський душпастир написав м. ін.:

»Через кооперацію капіталістичний устрій зреформується (»пшекшжталці сє«) не дорогою революції, але розумною й доцільною еволюцією«.

Як бачимо, о. Залєвскі теж »кандидат на суспільного реформатора«, по іронічній термінольоґії »Т. і Пр.«. Та чи може ним не бути кожний, хто бачить лиха капіталістичного устрою?

Що ж торкається самих поглядів проф. Тайльора, то він не сказав нічого оригінального, а повторив лише стару фразу кооператорів типу др-а Кріґера; в познанській кооперації ця напів кооперативна, навіть капіталістична ідеольоґія завше домінувала. Її патрон кс. еп. Адамскі, як відомо, обстоював м. і. думку про плюральність голосів для членів, що мають більше, як один уділ, як рівнож подільність резервових фондів між членів. І одно і друге не дасться ніяк погодити з правдивим кооперативізмом. Тяжкі втрати, які понесла познанська кооперація в роках цієї кризи, були завинені до певної міри хибами ідеольоґії (досить розвинений спекулятивний напрямок в госп. діяльности).

СЕРЕД КНИГ

St. Wojciechowski: Spółdzielnie Rolnicze, Poznań 1936. Zygmunt Chmielewski: Spółdzielczość rolnicza w rozmaitych krajach, Warszawa 1937.

Дві ці книжки присвячені кооперації рільників. Коли перша з них подає характеристику цеї кооперації закордоном а передусім в Данії і північній Америці, маючи на оці, як зазначує автор у передмові, викликання ревізії поглядів на завдання і форми кооперації рільників у Польщі, то другий автор подає більше інформаційний матеріял про кооперацію рільників ув Европі по поодиноким країнам видвигаючи на перше місце людину, його ціхи і стемління і під тим кутом характеризує кооперацію. В першій маємо

небогато цифрового матеріялу, зате подає докладний опис метод праці, друга праця має богато фактичних даних. Войцєховскі аналізуючи головні ціхи кооперації рільників, обговорює по черзі організації заосмотрювання рільників в с. г. артикули і товари, як французькі рільничі синдикати, селянські ґілди в Бельгії, данські організації для закупу паші, насіння, навозів, цементу і вугілля та німецькі маґазинові кооперативи, переходить до організацій для продажі сіл.-госп. продуктів, а то збіжевих кооператив в Канаді і Злуч. Державах п. А., молочарської кооперації, кооператив для збуту живини, мясарень, кооператив для збуту яєць, ярин і овочів, вкінці обговорює дві взірцеві кооп. організації в З. Д. П. А., а саме кооперативу продуцентів бараболь і ярин у Вірджінії і кооп. обєднання продуцентів південних овочів у Каліфорнії. В цілій своїй праці автор подає коротку аналізу повстання даної галузі кооперації, її розвиток, устрій, підчеркуючи завше найзамітнішу ціху даної галузи.

Знову в другій праці автор подає коротку характеристику країни, її земельний устрій і переходить по черзі всі види рільничої кооперації, а саме кредитову, молочарську, для закупу і збуту та помічну, при чому старається підчеркнути характеристичну ціху кооперації даної країни.

Оба автори згідні що до підходу до справ рільничої кооперації, її завдань та шляхів розвитку. Коли перший автор торкається теж кооперації в Північній Америці, то другий обмежується тільки до европейських країн без СССР. Обі праці доповняють себе взаїмно і щойно разом дають повний і ясний образ сучасного стану кооперації рільників. **Іван Гурик.**

Нові пропаґандивні видання польської кооперації. Видавництво союзу польської споживчої кооперації »Сполем« випустило з датою 1937 року досі такі нові пропаґандивні публікації:

„O Jaśku, co się z Rokitą założył". фантастична пєска для дітей, авторства п. М. Ковнацкої.

Це живий і веселий образок в семи образах, переплітаний віршиками й співами (з нотами). Зміст його: заклад між сільським хлопцем а »Рокітою«, духом зі старої верби, який рішив хлопця переконати, що дерева при дорогах людям потрібні. Це йому вдається так добре, що весною Ясько з цілою школярською кооперативою беруться садити дерева.

„Piraci", Ч. Добровольскої, вірші Е. Шимановського. — Комедійка для молоді. Фантастичним Банановим Островом заволоділи пірати. Однак діти, згуртувавши спільно свої сили, проганяють грабіжників і самі беруть у свої руки господарку на ріднім острові. Основують кооперативу споживачів і кооперативу продуцентів та будують кооперативні кораблі, щоби надмір продукованих товарів обмінювати з заморськими кооперативами. — Цілість ілюстровано віршами й піснями; мельодії до них склала композиторка Л. Дреґе-Шільова. Сценарій та вказівки для танців М. Таньска-Єзєрска. (Ціна 0,50 зл.).

"Artykuł 124" Яна Довженка. Комедія в 3 діях. Стор. 64. ціна 0.60 зл. — Це сміховинка на тлі безконтрельної господарки в кооперативі »Щастя« в Дурниках. В моменті коли кооператива, з якої все майно розібрала на кредит управа з надзірною радою — є над берегом пропасти, приходить лист про скорий приїзд кооп. ревізора. Управа тратить голову і за ревізора приймає припадкового аґента з приватної фірми, що зайшов до кооперативи. Звідси виходять ріжні смішні ситуації. Частина членів рішає оздоровити кооперативу і скинути лихий провід. Приходять масово на загальні збори кооперативи.

„Idzie nowy czas". Збірка деклямацій та інсценізацій на кооперативні обходи. Кілька пісень має додані ноти для співу. Інсценізації опрацювала й режисерські поради дала Ґ. Яблонська. Книжочка невеличка, 32 сторінок.